

Interview

IN GESPREK MET

Communicatiestrateg Leers
over megafoonpolitiek

Verkiezingen

GEMEENTEN NADER BELICHT

Achtergronden en praktijk

Maatschappij & wetenschap

BATAAFSE EXPERIMENTEN

Denken over kiesrecht

Vragen over

REFERENDUMWET

Oud-Kamerlid Van der Ham
over wetswijziging

GEMEENTERAADS- VERKIEZINGEN

DE VERKIEZING VAN DE TOEKOMST

Essaywedstrijd voor scholieren,
klassen 4, 5 en 6
Zie voor meer informatie
www.kiesraad.nl/essaywedstrijd

KIESRAAD

LEERLINGEN EN POLITIEK

Verkiezingen blijven het ideale excuus om weer eens uitgebreid met je leerlingen over de (lokale) democratie in gesprek te gaan. Met een referendum over een spannend onderwerp op de verkiezingsdag kan het met je les over politiek haast niet fout gaan. Of toch

wel...? Stel, je wilt het over de gemeenteraadsverkiezingen hebben. Aan het lokale (!) debat in Amsterdam, dat voorlopig de meeste aandacht kreeg, namen de partijleiders van landelijke partijen deel. Ja, ze hadden het ook over de hoofdstedelijke problematiek, maar het relletje rond de kandidaat van Forum voor Democratie en de venijnige opmerkingen van de politieke tegenstanders van deze partij trokken de meeste aandacht. Dat is best verwarrend te midden van een campagne voor de gemeenteraadsverkiezingen. Menig leerling komt er de komende weken achter dat er lokale partijen zijn waar ze nog nooit van hebben gehoord. Als je de kandidaten op

school uitnodigt, dan neemt de belangstelling mogelijk wat toe. Ik vrees alleen dat landelijke kopstukken straks weer de aandacht gaan opeisen. Gelukkig hebben we het referendum nog; in elk geval op 21 maart en misschien nog eentje als het Henk Krol lukt om tijdig voldoende handtekeningen te vergaren. Daarna houdt het op, tenzij de Eerste Kamer anders besluit. Is er een referendum met een onderwerp dat jongeren interesseert, moet je het uitgerekend over het intrekken van de referendumwet hebben! Je voelt de vraag al aankomen: 'Waarom is er op 21 maart dan toch een referendum?'. Het goede nieuws? Nu moeten we het de komende weken wel vaak over de politiek hebben!

IVO PERTIJS

hoofdredacteur

i.pertijs@maatschappijenpolitiek.nl

INHOUD

<p>3 REDACTIONEEL</p> <p>4 COMMUNICATIESTRATEGIE: MEGAFOONPOLITIEK</p> <p>7 COLUMN</p> <p>8 POLITIEK ACTIEVE DOCENTEN</p>	<p>10 GEMEENTEN NADER BELICHT</p> <p>12 SIMULATIE</p> <p>13 DOCENTENDAG</p> <p>16 MAATSCHAPPIJ & WETENSCHAP</p>	<p>18 OUD-KAMERLID: REFERENDUM</p> <p>20 REFERENDUM</p> <p>21 VOX POPULI</p> <p>22 POLITIEKE JONGEREN</p>	<p>24 BURGERSCHAP</p> <p>26 LESMATERIAAL</p> <p>28 RECENSIES</p> <p>30 NVLN</p> <p>31 BIJZONDERE LES</p>
---	---	---	---

04

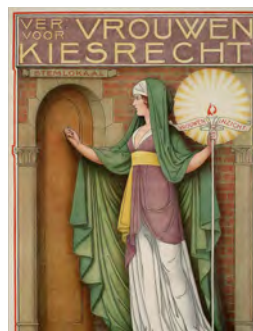
10

13

16

20

Illustratie: Lidewij Spitshuis

INTERVIEW MET COMMUNICATIESTRATEEG KAJ LEERS

'NIETS IS HANDIGER DAN EEN TWEESTRIJD ORGANISEREN'

Eind februari verscheen het boek *Megafoonpolitiek* (Amsterdam University Press) van communicatiestrateg KAJ Leers. In dit boek toont hij aan dat partijen zich bezighouden met oer-Hollandse megafoonpolitiek. *M&P* legt Leers een aantal vragen voor.

IVO PERTIJS

Megafoonpolitiek als term vindt zijn oorsprong in Nederland', legt Kaj Leers uit. Het is een term die voormalig PvdA-leider Diederik Samsom gebruikte in zijn afscheidsbrief aan de Tweede Kamer. Leers: 'Het komt er in het kort op neer dat politici proberen elkaar te overschreeuwen en tegenstellingen te versterken, waarbij de nuance en de welwillendheid om tot compromissen te komen op de achtergrond raken. Als je in Nederland wilt regeren, moet je wel samenwerken. Maak je die samenwerking onmogelijk doordat iedereen in het eigen schuttersputje het eigen gelijk gaat zitten verdedigen, dan wordt het land onbestuurbaar, was Samsom's betoog'.

Hoe kunnen docenten perceptiemanagement op een toegankelijk wijze aan leerlingen uitleggen?

'Ik ben natuurlijk geen docent en daarom vermoedelijk niet goed op de hoogte van manieren om leerlingen iets bij te brengen. Niettemin: weinig mensen zijn zo met hun eigen perceptiemanagement bezig als pubers, zou ik denken. De hele middelbare school is één lange periode van het managen van je perceptie, ofwel het manipuleren van hoe je bij de ander overkomt. De beste manier is vermoedelijk via een rollenspel. Perceptiemanagement is de kunst van het proberen de eigen partij voor een zo goed mogelijk daglicht te stellen. Dat wijkt, mijn eigen schoolperiode herinnerend, niet veel af van hoe jongeren dagelijks opereren. Je wilt op de best mogelijke manier voor de dag komen en je sterke punten laten zien terwijl je je zwakke punten probeert te camoufleren. Misschien is het een idee een dergelijk rollenspel in elkaar te zetten met een theatergroep die veel ervaring heeft met het werken met jongeren, zoals de theatergroep Tafel van Vijf - en dan met name producent Michiel Schreuders. Momenteel trekt de voorstelling langs middelbare scholen met een voorstelling over koning Willem II, waar ook heel veel perceptiemanagement in zit. Als iemand perceptiemanagement goed kon gebruiken en daar verrassend sterk in bleek, dan was het Willem II wel.'

Welke partijen blinken in Nederland uit in perceptiemanagement?

'De VVD heeft de afgelopen acht jaar grote sprongen gemaakt, mede door het inhuren van buitenlandse (lees: Amerikaanse en Britse) consultants. De VVD is constant bezig met de vraag hoe men over kan komen bij de buitenwacht en de media, die nog steeds (maar wel minder prominent) als doorgeefluik fungeren. Tegelijkertijd blijkt juist bij de VVD paradoxaal genoeg ook hoe de perceptie zich tegen je kan keren als het beleid niet aansluit op het door de partij geschilderde beeld, dankzij een reeks aan schandalen rond al dan niet prominente VVD'ers, tot aan aftredende Kamerleden, ministers en staatssecretarissen aan toe. Onlangs bleek dat het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC), het onafhankelijke onderzoeksinstituut van het Ministerie van Justitie en Veiligheid, onder VVD-bewindspersonen onwelgevallige onderzoeksresultaten op het hoogste niveau manipuleerde opdat de feitelijke analyse van gevoerd beleid (dus: de realiteit) niet afweek van de gecommuniceerde, politieke realiteit, ofwel de perceptie van de realiteit. Het boek van voormalig VVD-Kamerlid Ybeltje Berckmoes werpt hier een goed licht op, en zij doet dat onderbouwd door ook vertrouwelijke documenten over de politieke communicatie van de VVD-fractie naar buiten te brengen. In die documenten staat zwart op wit wat zoal VVD-strategieën zijn om het beeld van de buitenwacht over de partij te beïnvloeden.'

Welke rol speelde perceptiemanagement bij de overwinning van GroenLinks?

'Hoe Jesse Klaver werd gebracht, om het even in jargon te zeggen, is natuurlijk onderdeel van het perceptiemanagement. Politieke communicatie door partijen gaat meer dan ooit over het managen van de perceptie van de politiek leider. Verkiezingscampagnes worden elke keer persoonlijker en dat heeft alles te maken met het bij de meeste partijen doorgedrongen besef dat politiek persoonlijker is geworden. Zoals ik in *Megafoonpolitiek* beschrijf zijn politieke com-

municatie, (massa-)psychologie en de resultaten uit neurologisch onderzoek een soort driehoekshuwelijk aangegaan. Uit neurologisch onderzoek blijkt dat mensen deels progressief of conservatief worden geboren. In deze context wordt daar een levenshouding mee bedoeld, niet politieke dogma's. Progressieve mensen zijn niet snel bang voor verandering, zijn onderzoekend en staan open voor het onbekende, waar conservatiever geboren mensen wars zijn van verandering, ook wel onderzoekend zijn, maar dan meer gericht op het herkennen van dreiging en minder open staan voor het onbekende. Mensen werden in een dergelijk onderzoek in een scanner gelegd en met bepaalde beelden en geluiden geconfronteerd. Bij de progressiever ingestelde mensen lichtten dan de delen van de hersenen op die in verband worden gebracht met nieuwsgierigheid, terwijl bij conservatiever ingestelde mensen bij het zien van dezelfde beelden juist de delen van de amygdala oplichtten die met (de herkenning van) gevaar in verband worden gebracht. Zoals we uit onderzoek van onder andere Nobelprijswinnaar Richard Thaler weten, laten wij mensen ons in onze beslissingen eerst en vooral door onze emotie leiden. We denken dat we die iPhone willen omdat het een kwalitatief goed toestel is, maar dat is de rationalisatie of eigenlijk het rechtpraten van de gevoelsmatige wens om gewoon een dergelijk ding te willen hebben.'

Welke onderwerpen werden tijdens afgelopen Tweede Kamerverkiezingen in maart vermeden en welke onderwerpen worden in aanloop naar de gemeenteraadsverkiezingen vooral gemeden?

'Gemedend werden vooral de mogelijkheid van nieuwe bezuinigingen in de zorg en de betaalbaarheid van de pensioenen; terwijl beide onderwerpen in Den Haag tot grote kopzorgen leiden. Een ander onderwerp dat door de meeste partijen werd gemeden is het tegengaan van klimaatverandering. Op alle drie de onderwerpvelden zijn grote problemen, waarvan enkele nu al zichtbaar zijn (zoals de klimaatverandering) en die dus van grote invloed zullen zijn op de toe-

Thierry Baudet heeft aangifte gedaan wegens smaad (bron: YouTube)

komst van onze kinderen en kleinkinderen. Omdat de oplossingen daarvoor echter niet eenvoudig en pijnloos zijn, werd het liever in het midden gelaten. Voor de gemeenteraadsverkiezingen worden natuurlijk de gevolgen van de decentralisatie van de zorg en sociale zekerheid naar de gemeenten gemeden. Nogal wat gemeenten hebben noch de kennis, noch de expertise, noch het geld om dat te behapstukken. Veel gemeenten hebben niet eens een functionerende onafhankelijke Rekenkamer. Toch hoor je daar in deze campagne vrijwel niets over. Volgens peilingen willen kiezers in bijvoorbeeld Amsterdam dat de verkiezingen over woningmarkt, de zorg, het onderwijs en het milieu gaan, maar net als met de Kamerverkiezingen van maart 2017 gaat het vooral weer over identiteit en integratie; onderwerpen waarover gemeenteraden niet eens kunnen gaan, want dat is allemaal landelijke politiek. Terwijl jij dit interview met mij doet, buitelt iedereen over elkaar heen vanwege de aangifte van Thierry Baudet tegen minister Kajsa Ollongren van D66, omdat die iets over Baudet's partij zei; terwijl Baudet's partij maar in één gemeente meedoet, namelijk Amsterdam.'

Kunnen in dit geval beide partijen - Forum voor Democratie en D66 - megafoonpolitiek worden verweten?

'Absoluut. Wat hier gebeurt, is wat ik in mijn boek "Boemanpolitiek" noem. Een partij roept een andere partij tot de grote tegenstander, tot boeman, uit in de hoop een tweestrijd uit te lokken. Kiezers zijn ook maar gewoon mensen en willen een overzichtelijke verkiezingsstrijd tussen (bijvoorbeeld) links en rechts. Daarom zag je stevast aan de linkerkant van het politieke spectrum een partij groot worden (lange tijd was dat de PvdA) en aan de rechterzijde ook (dat was altijd het CDA, maar de afgelopen jaren dus de VVD). Die partijen probeerden dan een dergelijke tweestrijd uit te lokken met als doel mensen aan zich te binden die vooral die *andere* partij uit het Torentje willen houden. Met haar duidelijk ingestoken toespraak gaf Ollongren een klassiek staaltje "Boemanpolitiek" ten beste, waarbij Baudet dus de tegenstander werd - en reken maar dat dit zo uitgekiend was. Aan een dergelijke toespraak wordt weken gepoetst en geschaafd. Het eerste wat opvalt: D66 koos Baudet, niet Wilders. Waarom niet? Wilders doet in dertig gemeenten mee, Baudet maar in één. Het is een beetje speculeren, maar Wilders

doet in Amsterdam niet mee, Baudet wel - en D66 wil heel graag de grootste partij in Amsterdam blijven. Niets is handiger dan een tweestrijd organiseren met in dit geval dus Baudet, in de hoop dat Baudet de handschoen oppakt en dan hopen dat D66 de partij wordt waar kiezers naartoe vloeien vanwege de wens om een anti-Baudet-stem uit te brengen. Aan deze strategie zit een groot risico: dat je de andere partij groter maakt omdat je die een podium geeft - en jawel, het is nu Baudet hier, Baudet daar.'

Is er op lokaal niveau niettemin ook sprake van megafoonpolitiek?

'De politieke verschillen waren niet groot omdat de lokale politiek over niet veel meer mocht gaan dan de inrichting van de gemeente. De aanpak van het straatafval (in de meeste steden ergernis nummer één onder kiezers), de woningbouw, de aanpak van overlast op straat, de inrichting van de openbare ruimte, de kwaliteit van het openbaar vervoer en misschien hier en daar investeringen in de lokale economie. Dat is sinds het kabinet Rutte-II anders door de decentralisatie van de langdurige zorg (Wet maatschappelijke ondersteuning) en daaraan gekoppeld de sociale zekerheid naar de gemeente. Dus naast iets wat mensen direct raakt (zoals zichtbare zaken als vuil op straat, de staat van de wikipip en of je veilig over straat kunt) komt daar nu de zorg bij - en de zorg over de zorg staat volgens alle onderzoeken al jaren bij mensen met stip op nummer één. We zien het nu nog niet erg, maar zeker vanaf de periode 2018-2022 gaat de lokale politiek dus ook over politiek hete hangijzers als waar het geld in de zorg naartoe gaat. Je ziet zeker in de steden, met grootschalige problematiek in bijvoorbeeld de zorg, waar nu eenmaal veel meer mensen zijn geconcentreerd, nu ook al partijen echt met elkaar op deze onderwerpen "politiseren", zoals ze dat in de Tweede Kamer ook doen. Ik zie hier overigens weinig verschil tussen stad en platteland, alleen de schaal van de problematiek is anders. In sommige landelijke gebieden waar zware vergrijzing optreedt, zoals de zogenaamde krimpgebieden in Zuid-Limburg,

M&P mag drie exemplaren van het boek *Megafoonpolitiek* weggeven. Wilt u daarvoor in aanmerking komen, stuur dan een reactie naar: m&p@prodemos.nl.

levert dat grotere problemen op. Want wat nu als de schaal van de problematiek het gemeentebudget te boven gaat? Het beschikbare geld is beperkt en men zal dus zien dat lokale politieke partijen zich op dit onderwerp meer tegen elkaar zullen gaan afzetten.'

Op lokaal niveau neemt de versplintering van partijen toe. Ziet u dit als kans of als bedreiging voor de democratie?

'Het is altijd een kans en het is ook niet nieuw. De versplintering krijgt nu veel aandacht omdat die in de Tweede Kamer plaatsvindt, maar op lokaal niveau is de versplintering al sinds de opkomst van de Leefbaar-partijen (dus sinds ongeveer 2000) gemeengoed. Van meer dan tien partijen in een gemeenteraad kijkt niemand meer op. In die zin is het geen trend meer maar de normale gang van zaken geworden.

De dreiging voor het functioneren van de democratie op lokaal niveau zit hem in de vraag wie de gemeenteraad controleert. Dus: de staat van de pers. Zodra een meerderheid in een raad een coalitie sluit, vormen die doorgaans een gesloten verbond. De oppositie heeft dan nog weinig in de melk te brokkelen en staat op afstand, want de partijen die in het college van bestuur zitten hebben een voorsprong op de informatievoorziening. Dan heb je dus veel goede speurneuzen in de pers nodig die gaan spitten en snuffelen en problemen aan de kaak stellen. Juist met de lokale pers gaat het echter overal slecht. Dat is de grote bedreiging.'

Welke rol speelt perceptiemanagement bij de campagne voor dit referendum?

'Perceptiemanagement speelt een enorm belangrijke rol. Zie maar hoe sommige media en partijen het framen: als de komst van Big Brother uit George Orwell's *1984* zelf. De belangrijkste rol is toch voor premier Mark Rutte weggelegd, hoewel hij - en de VVD - deze hete aardappel het liefst bij D66-minister Ollongren zou leggen. Aan de antizijde is het toch vooral weer Baudet die zal proberen een belangrijke rol te pakken, al was het maar omdat hij en zijn partij uit het gedoe rond het Oekraïne-referendum zijn voortgekomen. Het referendum over de Wet op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten leent zich er bij uitstek voor om door een frame te worden gekaapt omdat het een technisch ingewikkeld ding is, met veel mitsen en maren en nuanceringen - en zoals oer-campagnevoerder Ronald Reagan al over campagne voeren zei: 'Als je aan het uitleggen bent, ben je aan het verliezen'.' ♦

STEF

ONDERWIJSPARTIJ

De eerste honderd dagen van dit kabinet erop. Fijn dat de economie er weer bovenop is, jammer dat de publieke sector daar tien jaar voor heeft moeten bloeden. Ook de komende jaren vrees ik dat we onder de bezielende leiding van Mark Rutte meer moeten gaan participeren, zodat er nog minder handen aan het bed, agenten op straat of leraren voor de klas zijn.

Maar hé, dat dit bij de VVD zo gaat wisten we van tevoren. Mijn teleurstelling zit bij D66. Bij aanvang van dit nieuwe kabinet waren mijn verwachtingen hooggespannen. Wat gaat dit kabinet voor het onderwijs betekenen? Het antwoord is inmiddels bekend: helemaal niets. Zelfs de motie Van Meenen die in juni 2016 met een Kamerbrede steun werd aangenomen om leraren in het voorgezet onderwijs nog maar maximaal twintig uur te laten lesgeven, werd niet in het regeerakkoord opgenomen.

Paul van Meenen, de kopman van D66 als het om onderwijs gaat, eigende zich het woord van het jaar 2017 nog wel toe: *plofklas*. 'Voor mij een bijzonder moment, want ik bedacht het woord in 2013 om uiting te geven aan de zorgen van D66 over de te grote klassen in met name het basis- en voortgezet onderwijs.' Hij bedacht het woord in 2013. Tweeduizendertien! We zijn vijf jaar verder, Paul, de zorgen zijn alleen maar toegenomen. Op Facebook reageerde Van Meenen enigszins geagiteerd: 'We hebben de plofklas niet kunnen oplossen, maar kijk eens wat we *wel* hebben gedaan'. Hij kwam aanzetten met het herfstakkoord uit 2014 (!) en de door Asscher uitonderhandelde 450 miljoen voor het primair onderwijs.

Ik vond het pijnlijk, maar erger nog, er is niets waar ze bij D66 naar kunnen uitkijken. Sterker nog: bij D66 zijn ze nu muisstil als het over het onderwijs gaat. Tijdens Rutte II stond D66 voorop in de Kamer en daarbuiten. Nu ze eindelijk in de positie zijn om het verschil te kunnen maken, horen we ze niet meer. Nu wil ik niet direct Alexander Pechtold van opportunisme beschuldigen, maar hij snakte wel heel erg naar regeren.

Ik ben teleurgesteld in D66. Elke week zijn er wel verhalen in het nieuws over de zorgen in het onderwijs. Het is vijf voor twaalf - en van de onderwijspartij van Nederland hoor je helemaal niets. Mijn oproep aan lesgevende D66'ers: laat van je horen, wees kritisch en bevraag je partij naar concrete plannen. Want, om met de eigen woorden van D66 te spreken: 'Geef onderwijs de kwaliteit en aandacht die het verdient!'. ♦

STEF VAN DER LINDEN

(*maatschappijleer.net*)

POLITIEK ACTIEVE DOCENTEN

RAADSLID VOOR DE KLAS

Veel docenten maatschappijleer en burgerschap zijn op een of andere manier politiek actief. Maar hoe gaan zij hier in de klas mee om? Benoemen zij het of besteden ze er niet veel aandacht aan? En hoe reageren de leerlingen?

BAS BANNING

M&P legde bovenstaande vragen voor aan enkele docenten met verschillende politieke achtergronden. En wat blijkt? Iedereen vertelt het, maar iedere docent geeft het anders vorm. We spraken met:

LUCELLE COMVALIUS,
kandidaat op plek nummer 3,
PvdA, Harderwijk

MAARTEN VAN DER GREFT,
raadslid Ronde Venen Belang,
De Ronde Venen

ROB VAN OTTERDIJK,
fractievoorzitter GroenLinks,
Geldrop-Mierlo

PIM VAN ROSSUM,
fractie-assistent en kandidaat
op plek nummer 3, CDA,
Stichtse Vecht

Wat vertel je aan je leerlingen?
Maarten van der Gref: 'Aan het begin van het schooljaar vertel ik de leerlingen dat ik politiek actief ben als gemeenteraadslid.'
Pim van Rossum: 'Ik ben elf jaar actief in de lokale politiek. Op de eerste lesdag van het nieuwe jaar vertel ik altijd dat ik actief ben voor het CDA en dat ik er alles aan doe om zo objectief mogelijk les te geven. Daarnaast vertel ik dat ik hen uitdaag om kritisch te zijn, maar dat ik anderzijds wel een uniek kijkje kan geven in de keuken van lokale politiek die een andere maatschappijleerdocent, die niet politiek actief is, niet zou kunnen geven. Het heeft dus ook voordelen.'
Lucelle Comvalius: 'Ik maak er niet zo heel veel woorden aan

vuil. Toen eenmaal naar buiten werd gebracht dat ik voor de aankomende verkiezingen op de vijfde plaats stond, heb ik dat wel met mijn examenklas maatschappijleer gedeeld. Veel leerlingen waren trots en vinden het ook bijzonder, maar het is eigenlijk bij die ene mededeling gebleven en daarna was het gewoon weer *back to business*. Overigens zegt het sommigen ook niet zoveel want onze school is een regioschool met leerlingen uit Harderwijk, Ermelo, Zeewolde, Nijkerk en Garderen.'
Rob van Otterdijk: 'Ik vertel de leerlingen met enthousiasme over mijn activiteiten als raadslid in de gemeente en benadruk bovendien dat ik me inspan om mijn neutraliteit te bewaren en maatschappelijke vraagstukken van verschillende perspectieven te behandelen. Ik probeer juist aan de hand van mijn ervaringen als raadslid duidelijk te maken hoe besluitvorming werkt.'

Campagneborden voor de gemeenteraadsverkiezingen 2018 in Den Haag (foto: Steven Lek)

Heeft het gevolgen voor hoe je het vak geeft?

Van Otterdijk: 'Ja, ik ben alerter op het behandelen van standpunten van andere groeperingen en partijen, en ik ben voorzichtiger met het vertellen van de standpunten van mijn eigen partij.'

Van Rossum: 'Uiteraard heeft het gevolgen voor hoe ik het vak geef, maar die gevolgen zijn minimaal. Mijn voornemen is altijd om net zo vaak het CDA te noemen, als alle andere partijen. Soms dagen mijn leerlingen mij juist uit, om uit leggen wat mijn partij daarvan vindt. Ik heb (en hoop) niet het idee dat mijn manier van lesgeven er voor zorgt dat leerlingen sneller CDA gaan stemmen. Ik hoop wel dat leerlingen gaan stemmen.'

Comvalius: 'Tijdens mijn les zal ik nooit dingen zeggen als: "Mijn partij vindt dit of dat...". Ik vind echt niet dat je dit kunt doen, dat is gewoonweg niet professioneel. Als ik voor de klas sta ben ik gewoon Lucelle Comvalius, de docente. Andersom neem ik wel zaken die ik zie mee naar fractievergaderingen. Ik kan ontzettend boos en verdrietig worden als ik weer eens kinderen in de klas heb die in een recreatiewoning moeten wonen en die echt kou moeten lijden en met broers en zussen een kamer moeten delen terwijl ze echt behoefte aan privacy en rust hebben.'

Van der Gref: 'De inhoud van mijn lessen verandert niet door mijn raadslidmaatschap - en daarmee bedoel ik vooral de manier of kleur waarop ik het politieke landschap uitleg. Mijn lessen zijn neutraal en mijn eigen politieke voorkeur heeft geen enkele invloed op de inhoud van mijn lessen.'

Wat vinden de leerlingen ervan?

Van Rossum: 'De leerlingen vinden het over het algemeen erg leuk. Ik leg politieke spelletjes uit, geef voorbeelden uit de praktijk en debateer met de klas over lokale stellingen. Als het slecht gaat met mijn partij, zoals een Kamerlid die een uitglijder maakt, dan wrijven ze het er altijd lekker in. Ik kan daar hartelijk om lachen.'

Van der Gref: 'Het werkt in mijn voordeel dat ik zelf politicus ben en er met veel voorbeelden enthousiast over kan vertellen. De leerlingen merken dit en zijn vooral erg geïnteresseerd als ik met concrete voorbeelden en verhalen uit de praktijk kom.'

Comvalius: 'Ongeveer tien jaar geleden stond ik op de lijst voor de Provinciale Staten Flevoland. Ik startte het project *Politici voor de klas*, een variatie op een project dat ooit door de PvdA in Lelystad was bedacht. Politici kwamen lesgeven over hun eigen partij, maar behandelden samen met mij ook een deel van de examenstof Politiek. Dat viel zo goed bij de leerlingen - er zijn

zelfs leerlingen vanuit deze situatie lid van een jongerenpartij geworden.'

Van Otterdijk: 'Leerlingen zijn meestal heel geïnteresseerd en nieuwsgierig. Ze vragen vaak naar de aanleiding van kwesties die aan de orde zijn en hoe GroenLinks daarover denkt. Daar ben ik terughoudend mee.'

Maak je als docent wel eens bijzondere dingen mee, omdat je politiek actief bent?

Comvalius: 'Ik was met een leerling bij een radiostation in Lelystad waar hem van alles over jongeren en politiek werd gevraagd. Aan het einde van het radio-interview werd gevraagd of hij nog iets wilde zeggen. Hij zag zijn kans schoon en begon zijn promotiepraatje over mij, zijn maatschappijleerdocente die actief was voor de PvdA, en waarom en wanneer zij op mij konden stemmen. Ik keek verschrikt de studio in en zag verschillende mensen naar hem gebaren dat hij dat niet mocht zeggen... maar wat konden ze... het was live en hij sprak onverstaanbaar verder. Woedend kwam de mevrouw van het interview naar buiten en vroeg of ik hem dit had ingefluisterd. Natuurlijk niet. We zullen het nooit weten of het aan zijn interview heeft gelegen, maar als onbekende kreeg ik toch aardig wat stemmen.'

Van Otterdijk: 'Een leerling vroeg mij voor welke partij ik in de raad zit. Antwoord: GroenLinks. "Oh", zei hij, "dan mag ik u niet want wij hebben een intensieve varkenshouderij en u wil ons de nek omdraaien." Een andere leerling vroeg zich af of ik dagelijks contact met Rutte had.'

Van der Gref: 'Doordat ik lid van een lokale partij ben, vragen leerlingen vaak wel expliciet naar mijn politieke voorkeur, omdat ze mijn partij moeilijk aan een landelijke partij kunnen linken. Ik vertel dat ik landelijk rechts stem en dat dit per verkiezing verschilt. Toen de docenten in het voortgezet onderwijs gingen staken vroeg een leerling: "Meneer, gaat u ook staken?". Toen reageerde een andere leerling: "Nee natuurlijk niet, meneer Van der Gref is rechts en staken is iets voor socialisten". Toen kon ik moeilijk mijn lach inhouden.'

Van Rossum: 'Ik zei bij het eerste PTA van het jaar, "Let op, lieve mensen, het CDA kan je helpen". Bij het eerste PTA was ik de eerste drie meerkeuzeantwoorden gestart met de juiste antwoorden C-D-A. Slechts vier leerlingen in vwo-5 hadden de eerste drie vragen goed, waarvan maar een leerling het door had.' ♦

GEMEENTEN VERSCHILLEN ONDERLING IN GROOTTE EN KARAKTER

GEMEENTEN IN SOORTEN

De ene gemeente is de andere niet. Amsterdam telt bijna duizendmaal zo veel inwoners (853.000) als Schiermonnikoog (960). Voor de vorige minister van Binnenlandse Zaken, Ronald Plasterk, waren die verschillen een doorn in het oog. Daarom wilde hij komen tot gemeenten van minimaal 100.000 inwoners. In de praktijk werd de soep niet zo heet gegeten.

WOLTER BLANKERT

Het aangekondigde beleid leidde ertoe dat tal van gemeenten met elkaar in overleg gingen, waarbij de meest wonderlijke conglomeraten op de tekentafel verschenen en soms tot uitvoering werden gebracht. Vaak viel de fusie anders uit dan gepland. Het wat stedelijke Breukelen ageerde met succes tegen samengaan met De Ronde Venen, een stel eerder gefuseerde veendorpen. Kind van de rekening werd Abcoude, dat met de grote fusie had ingestemd maar nu tot annexatie door De Ronde Venen werd veroordeeld. Een gang naar het gemeentehuis betekent nu een fietstocht van vijftien kilometer, met ergernis als tegenwind; een grotere afstand dan in een van de grote steden.

UTOPIE

Dit is exemplarisch voor de fusiegolf van 2012. Oeverloos overleg en veel fusies die halfslachtig werden uitgevoerd. Het aantal gemeenten in Groningen zou dalen tot zes, maar het werden er twintig, waarbij het streefgetal van 100.000 inwoners een utopie bleef. Kleine gemeenten die zich fel verzetten, werden meestal met rust gelaten, waardoor het rijke en vergrijsde Rozendaal (bij Arnhem) met 1.560 inwoners de kleinste gemeente op het *vasteland* bleef. Overigens dateerde de fusietrend al van 1960. In de honderd jaar daarvoor bleef het aantal gemeenten stabiel (zie tabel 1). De lichte terugloop van voor 1960 werd vooral veroorzaakt door het opslokken van dorpen door de uitdijende grote steden. Vooral minister Edzo Toxopeus (1959-1965) wilde dat stoppen door *sterke randgemeenten* te propageren, waarbij hij Den Haag, met Rijswijk en Voorburg, ten voorbeeld stelde. Bij de plannen voor de bouw van de Bijlmermeer ontstond hierdoor een scherp conflict met Amsterdam. Toxopeus verloor die strijd na een krachtige Amsterdamse lobby in de Tweede Kamer. Achteraf kreeg hij gelijk. De Bijlmermeer werd opgezet vanuit de ideeën van de centrale stad, zonder daarbij met toekomstige bewoners rekening te houden. Het zelfstandig gebleven Amstelveen werd en wordt hoger aangeslagen als woonplaats. Botte annexaties door de grote steden werden daarna taboe.

Vanaf 1960 dwongen Rijk en provincie heel wat fusies tussen kleinere gemeenten af. Daarna ontdekte men dat fusies van *onderop* beter werkten. Veel gemeentebesturen bleken niet afkerig van schaalvergroting, de bevolking toonde zich minder enthousiast.

DRIE TYPEN

Vormde voor 1960 vrijwel elke woonkern van enige betekenis een gemeente, na zestig jaar fusie is sprake van drie typen gemeenten. In de eerste plaats zijn er bijna volledig stedelijke gemeenten, waaronder de vier grote steden. Daar bestaat een redelijke mate van identificatie met de woongemeente, veel minder met het gemeentebestuur. Soms is sprake van stadschauvinisme, vooral heel wat Amsterdammers laten zich er graag op voorstaan in de pseudohoofdstad te wonen.

Daarnaast zijn er gemeenten met een centrale stad met een verzameling grote en kleine dorpen eromheen. Dat *platteland* voelt zich achtergesteld en zet zich daarom af tegen alle onzin die in de stad wordt bekooktoofd. Een voorbeeld is de fusiegemeente Súdwest-Fryslân met Sneek als centrum (85.000 inwoners, waarvan een derde in Sneek). Dit deel van Friesland, met verspreide boerderijen en daardoor kleine dorpen, kende van oudsher uitgestrekte plattelandsgemeenten. Bijzonder is dat deze nieuwe gemeente zes van de elf Friese steden omvat, naast het streekcentrum Sneek vijf stadjes die zo tot dorp werden gedegradeerd; een schrijnend onrecht volgens veel bewoners. Het derde type gemeente bestaat uit een conglomeraat van grote en kleine dorpen zonder duidelijk centrum. De bewoners van elke woonkern vinden hun eigen woonplaats de aangewezen plek voor het gemeentehuis. Als de keuze anders uitvalt steekt verbittering de kop op. Hier is de identificatie met de gemeente veelal gering; alleen zonderlingen kunnen de naam van de burgemeester reproduceren. Na een dergelijke fusie is de *nabijheid tot de burger* op afstand gezet. Ter compensatie van dit ongerief sieren nieuwe gemeenten zich met fantasierijke namen als Hollands Kroon (50.000 inwoners) en Nissewaard (85.000 ingezetenen).

QUIZ: GROOTSTE GEMEENTE NAAR OPPERVLAK

Bij een quiz staat Súdwest-Fryslân, met 838 vierkante kilometer, vaak als de grootste gemeente te boek. Dat cijfer komt van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), maar heeft al tot menig vuistgevecht geleid. Terecht, want het CBS zaait verwarring door eerst het *totale oppervlak* te vermelden, bij sommige gemeenten is dit inclusief een enorme lap Waddenzee of IJsselmeer. Dat leidt tot kolderieke nepcijfers die tal van websites klakkeloos overnemen (Wikipedia heeft dit gecorrigeerd). Zo wordt gesuggereerd dat Vlieland even groot zou zijn als Bonaire, dat tien maal zo groot is. Noordoostpolder kan de meeste aanspraak op de titel maken met 460 vierkante kilometer landoppervlakte, met slechts vijf vierkante kilometer voorsprong op Súdwest-Fryslân, ontdaan van het ruime sop langs de kust. Emmen moest afhaken met 346 vierkante kilometer.

WAAROM?

Het waarom van het fusiegeweld is nooit glashelder uitgelegd. In 1960 ging het om *vernieuwing* en achtte men gemeenten met minder dan 18.000 inwoners 'niet meer van deze tijd'. Later raakte de term *bestuurskracht* in zwang, waarvoor een *robuuste* omvang noodzakelijk leek. Fusering zou vooral tot kostenbesparing leiden.

Doorgaans stijgen de kosten van het uitvoeringapparaat juist na een fusie. Het zou om aanloopkosten gaan, maar na een paar jaar blijken die structureel. Inmiddels is iedereen vergeten hoe het voor de fusie zat. Er zijn rondom 160.000 gemeenteambtenaren (tegenover rondom 110.000 rijksambtenaren en 10.000 provinciale). Dat is ruwweg tien per duizend inwoners. De grootste gemeenten zitten daar ver boven (Amsterdam twintig, Rotterdam en Den Haag tien), kleinere gemeenten scoren doorgaans rondom zes of lager. Zuiver is die vergelijking niet. De grootste steden doen meer zelf (gemeentereiniging, eigen openbaar vervoer enzovoorts). Kleine en middelgrote gemeenten geven veel geld uit aan particuliere ondernemers (vuilnis) en intergemeentelijke samenwerkingsverbanden. Ook als men dat verdisconteert, blijven de meeste kleinere gemeenten efficiënter werken. Een onderzoek van het Ministerie van Binnenlandse Zaken is daar onthullend over: 'In een kleine gemeente weet de gemeentesecretaris vrij goed wat iedereen uitvoert, in de grootste gemeenten heeft niemand daar zicht op. De gemeente Rotterdam kon zelfs geen cijfers voor dit onderzoek verschaffen. Schaalvergroting leidt tot meer overleglagen, die zeer arbeidsintensief zijn. Daarnaast hebben de gemeenteraden in grote steden de neiging eigen beleid te ontwikkelen, zonder zich gevoelig voor argumenten vanuit de praktijk te tonen'. Dit onderzoek dateert uit 2008, zodat het nodige veranderd kan zijn, maar een steun voor een volgende fusiegolf is het niet.

EXTRA TAKEN

De officiële reden daarvoor is dat gemeenten door het kabinet-Rutte II extra taken op het gebied van de sociale zekerheid kregen. Het verhaal was dat gemeenten dit, vanwege de geringe afstand tot de burger, beter konden dan het Rijk. Bij kleine gemeenten met een stevige interne binding leek dit te kloppen, maar daar werd juist de jacht op geopend. In de praktijk hadden gemeenten - groot en klein - weinig andere keus dan de nieuwe taken uit te besteden aan organisaties die dit daarvoor voor het Rijk hadden gedaan. De nieuwe taak bestond vooral uit het bewaken van het teruggeschroefde budget - een bijna onmogelijke opgave. Een gemeente die iets kleinschalig, dichtbij de burger, wil regelen (zoals vroeger via de kruisverenigingen bij thuiszorg) stuit op wettelijke belemmeringen, met verplichte aanbesteding als grootste kopzorg. Een andere reden voor fusies zou zijn dat democratische controle op de intergemeentelijke samenwerkingsverbanden zoek is geraakt. Alleen de grootste gemeenten kunnen het evenwel zonder samenwerking stellen. Daarnaast gaat het vooral om uitvoerende taken waarmee de gemeenteraad zich zelden inliet.

Toch blijven gemeenten fuseren, vaak om het bestuur. Soms leidt dat tot betere dienstverlening. De verwachting is dat het aantal gemeenten komend decennium onder de 300 zal duiken: sneu voor scholieren die ervan dromen de ambtsketen van burgemeester te gaan dragen. ♦

TABEL 1**AANTAL GEMEENTEN EN AANTAL INWONERS IN NEDERLAND**

Jaar	Aantal gemeenten*	Aantal inwoners*
1850	1.200	3 miljoen
1960	1.000	11 miljoen
1980	800	14 miljoen
2000	500	16 miljoen
2007	443	16,5 miljoen
2018	380	17 miljoen

* afgeronde cijfers

TABEL 2**AANTAL INWONERS VAN DE TWINTIG GROOTSTE GEMEENTEN PER 1 MEI 2017, IN DUIZENDTALLEN (X 1.000) AFGEROND**

Amsterdam	853	Apeldoorn	160
Rotterdam	640	Haarlem	159
Den Haag	526	Enschede	158
Utrecht	344	Arnhem	156
Eindhoven	227	Amersfoort	155
Tilburg	214	Zaanstad	154
Almere	204	's-Hertogenbosch	153
Groningen	203	Haarlemmermeer	146
Breda	183	Zwolle	126
Nijmegen	175	Zoetermeer	126

Bron: CBS (het CBS rondt niet af en suggereert daarmee exactheid, ten onrechte [WB])

LESSUGGESTIE

Laat leerlingen op een zoekmachine 'Demografische kerncijfers per gemeente' intikken en laat ze de meest recente versie (nu 2015) van de betrouwbare CBS-site downloaden. Hierdoor beschikken ze over een schat aan gegevens over alle gemeenten van Nederland (met uitzondering van de overzeese gemeenten).

Het is niet moeilijk hierover vragen te formuleren. Laat ze de eigen gemeente opzoeken en die met een aantal gemeenten in de buurt vergelijken. Voor maatschappijleer is vooral tabel 2 belangrijk, over het percentage allochtonen per gemeente en de verdeling daarvan. Politieke correctheid moet men daarbij opzijzetten: zo zijn Surinamers en Antillianen *niet-westerse allochtonen*. Laat ze de samenstelling van de bevolking in de eigen gemeente vergelijken met de gemeenten in de buurt en met een (andere) grote gemeente. Laat de leerlingen de verschillen verklaren. Lastig is dat leerlingen terug moeten naar tabel 1 voor het totale bevolkingsaantal om de percentages te kunnen bepalen, maar snel scrollen zal geen probleem opleveren.

LEERLINGEN IN DE GEMEENTERAAD

VOORLOPIG GEEN ALGEHEEL VUURWERKVERBOD

Het is 9 februari 2018, halftwee 's middags als 39 leerlingen nog enigszins onwennig plaatsnemen in de oude raadszaal van het stadhuis van Delft. Er heerst spanning en allen wachten op wat komen gaat.

VINCENT DE GEUS

Locoburgemeester Aletta Hekker neemt het woord: 'Welkom in de raadszaal van Delft. Het is een genoegen u hier vandaag aanwezig te hebben'. Nervositeit is zichtbaar, want de leerlingen staan in de schijnwerpers. Voor een middag vervangen zij de verkozen raadsleden die allen door een voedselvergiftiging zijn geveld. Enkele hamerstukken passeren. Dan komt het belangrijkste agendapunt aan bod; het voorstel van het college van burgemeester en wethouders om te komen tot een algeheel verbod op particulier vuurwerk in de gemeente Delft. Het college vraagt om een richtinggevend besluit van de raad, vooruitlopend op een verordening die het later wil uitvaardigen.

INDRUKWEKKEND BETOOG

De emoties zijn eerder al hoogopgelopen en de vervangend-raadsleden hebben zich grondig verdiept in zowel het raadsvoorstel als het rapport *Veiligheidsrisico's jaarwisseling* dat op 1 december 2017 door de Onderzoeksraad voor Veiligheid is uitgebracht. De woordvoerder van GroenLinks neemt als eerste het woord met een gloedvol betoog voor het voorstel. Gebruikmakend van het standaardgeschillenmodel is duidelijk dat dit betoog goed is opgebouwd. Even later komt de tegenspraak en die is niet van de lucht. De woordvoerder van de VVD trekt in twijfel of we überhaupt wel van een probleem in Delft kunnen spreken. Is het niet inherent aan de vrijheid en verantwoordelijkheid die burgers hebben dat er ook af

en toe een ongeluk met vuurwerk plaatsvindt? Ook andere fracties blijken niet gecharmeerd van het voorstel van wethouder Ferrie Förster. Dit gaat hen veel te ver.

ERVARING

Na hun eerste termijn doet de wethouder toch een wanhopige poging de raadsleden te overtuigen: 'Delft kan hier een pilotgemeente zijn, zoals de stad dit ook op andere gebieden is. Eerder heeft de raad al besloten dat er geen ballonnen meer de lucht in mogen worden gelaten vanwege gevaar voor dieren. Ook nu kunnen we als stad vooroplopen'. Het mag niet baten. Een motie tot onderzoek naar vuurwerkvrije zones wordt aangenomen, evenals een motie om meer bijeenkomsten over de gevaren van vuurwerk te organiseren. Het voorstel tot een algeheel vuurwerkverbod in de gemeente Delft is echter kansloos. De vergadering wordt gesloten en juryleden reflecteren op het debat. Winnaars worden uitgeroepen. Met enige nederigheid, maar toch ook vol trots vanwege het raadstalent in Delft, verlaat de wethouder de zaal. De meeste leerlingen zijn tevreden over de uitkomst van het debat. En dat niet alleen. Ze hebben een ervaring opgedaan die hen nog jaren bijblijft. ♦

Leerlingen in de raadszaal van de gemeente Delft (foto: Vincent de Geus)

De hierboven beschreven simulatie van de gemeenteraad met vwo-5-leerlingen kwam tot stand dankzij medewerking van de communicatieadviseur van de gemeente Delft, de lokale politieke partij STIP en raadsleden van andere partijen. Ook een interessante activiteit met leerlingen ondernomen? Mail de M&P-redactie: m&p@prodemos.nl!

LERAREN IN BUBBEL

Voor degenen die niet bij de Docentendag aanwezig konden zijn of herinneringen willen ophalen belicht *M&P* enkele hoogtepunten van de dag.

'HET KLEINE BUBBELCOLLEGE'

verzorgd door JORIS LUYENDIJK,
journalist en antropoloog

LUYENDIJK HAALT ONS UIT ONZE COMFORTZONE VAN HOOGOPGE- LEIDEN DIE HET BETER WETEN

Wat neem je mee van zo'n college? Als docent maatschappijleer denk je communicatieprocessen te doorzien, ken je de frames en herken je sociale ongelijkheid. Dat brengen we leerlingen bij. Dit college hield ons een spiegel voor en zet aan tot een klein zelfonderzoek naar onze eigen bubbel - of eerder onze eigen afgesloten cocon. Luyendijk ging ons daarin voor. De woede en boosheid van PVV-stemmers was toch vooral een manier van de media om hen weg te zetten, zonder aandacht aan hun geschonden rechtvaardigheidsgevoel te schenken en wij gaan daarin mee. De PVV'ers waar *De Correspondent* mee in contact kwam, hadden concrete grieven. Ze waren door de Europese Unie hun baan kwijtgeraakt; door de flexibilisering waren hun diploma's te duur geworden voor de arbeidsmarkt en een alleenstaande bijstandsmoeder moest eindeloos op zorg, woning en werk wachten, terwijl vluchtelingen wel een nieuw huis kregen. De hoogopgeleiden die haken af als de PVV-stemmers 'het nog steeds niet snappen, zelfs niet als je het in jip-en-janneketaal uitlegt'. Luyendijk spoort ons aan samen met PVV'ers een biertje te gaan drinken omdat we een te simplistisch idee van de PVV hebben, waarmee we hen ook diskwalificeren.

De ontboezeming van Luyendijk dat hij zelf vooroordelen over de PVV heeft, gaat vrees ik ook voor mij op en misschien wel voor meer docenten maatschappijleer. *LM*

BLAUWOGIG VOOR DE KLAS: DE DOCENTEN EN HUN INVLOED OP RADICALISERING

verzorgd door SEYDÂ BUURMAN-KUTSAL,
trainer en coach

BLAUWOGIGEN ZIJN ILLEGALEN ZONDER RECHTEN

Waarom onderwerp je je vrijwillig in een workshop aan een experiment waarin discriminatie plaatsvindt? Docenten vertellen dat ze de film over de blauw- en bruinogigen in de klas draaien en meer over de achtergronden willen horen. Andere docenten voeren zelf dit experiment uit in de klas en hebben daar vragen over. Vooralsnog ondergaan vijftig maatschappijleerdocenten de snuffelsessie waarin ze worden gestigmatiseerd op hun blauwe en bruine ogen en wordt bepaald waar ze mogen zitten, wat hun rol wordt of zelfs dat ze als blauwogigen het lokaal niet in mogen. Zoveel aangedaan onrecht roept boosheid op. Een docent weigert om op een stoel voor blauw- of bruinogigen plaats te nemen en mag dan sowieso niet meer mee doen. De blauwogigen buiten het lokaal die toch worden binnengelaten door een docente die het echt niet meer hield, krijgen de status van illegalen die niets mogen zeggen. Onmacht overheerst als de pogingen van docenten om hier een einde aan te maken stranden. De trainster Seydâ Buurman-Kutsal heeft de macht en verleent de privileges aan de bruinogigen en etaleert wat een docent in een machtspositie voor effect kan hebben. Zelf met een klas dergelijke experimenten doen raadde ze af. Daar heb je eerst een training voor nodig. *LM*

INVLOED VAN VERANDEREND MEDIAGEBRUIK OP POLITIEK GEDRAG EN DE PUBLIEKE OPINIE

verzorgd door CLAES DE VREESE,
hoogleraar Politieke Communicatie

HOE ZIET JOUW MEDIA-DAG ERUIT?

U begon uw lezing met een verwijzing naar het vak maatschappijleer en de school van uw kind. Ik kreeg de indruk dat u zich oprecht ergerde over de mate waarin het vak maatschappijleer aandacht aan politieke communicatie besteedt. Waarom moet hier volgens u echt meer aandacht voor zijn?

'Ik heb lesboeken gezien en mijn kinderen zitten inderdaad op de middelbare, maar zij krijgen nog geen maatschappijleer. Het is overigens geen ergernis, maar een gemiste kans. Er moet meer aandacht hiervoor komen, omdat politieke communicatie niet alleen belangrijk is om te weten waarom sommige politici gekozen worden en andere niet, maar ook om onze voorkeuren en besluiten als burger beter te begrijpen. Daarnaast is communicatie een essentieel onderdeel van besturen geworden, dus niet alleen ten tijde van verkiezingen.'

Waar moet de docent maatschappijleer de komende weken vooral op letten als hij of zij les geeft over de verkiezingscampagne?

'Praat over de verschillende onderdelen van de campagne, de media, de sociale media, de stemwijzers, et cetera. Hoe werken ze, wie gebruiken ze, wat voor soort invloeden kunnen ze hebben? Betrek de leerlingen daarin door ook naar hun eigen mediagebruik te vragen en bespreek de rol van satire, bijvoorbeeld Arjen Lubach, en vluchtige platformcommunicatie.'

Stel dat u een les maatschappijleer aan een vierde klas mag geven, welke drie vragen zou u dan zeker aan de leerlingen stellen?

'Hoe ziet je *media-dag* eruit van het wakker worden tot het slapen gaan? Denk je dat jouw vrienden meer door hun mediagebruik worden beïnvloed, dan jijzelf? Waarom denk je dat Arjen Lubach zo populair is?' *IP*

DOCENTENDAG 2018

Joris Luyendijk nodigt de zaal uit voor discussie (foto: Bart van Vliet)

KRITISCH DENKEN: (HOE) DOE JE DAT?

verzorgd door TIMO TER BERG,
co-auteur *Kritisch denken*

REDENEREN OP HOOG NIVEAU DOOR VISUALISEREN

De vakdidacticus die aanschuift, vertelt 'als het iets is, ga ik het bij mijn studenten gebruiken'. Na afloop wil hij eerst nog weten wat het materiaal kost! Directeur Timo ter Berg van Kritisch Denken BV laat de deelnemers met het programma *Rationele werken*. Dat beoogt redeneringen te visualiseren. De stelling 'Iedere docent moet verplicht een grieprik krijgen' wordt door de aanwezige docenten in een redeneerschema gezet. Daar komen argumenten bij te staan, bezwaren ertegen of onderbouwingen door middel van statistieken of verklaringen van deskundigen. De docenten vullen maar wat in, maar leren dat de gestructureerde aanpak meer oplevert. Alle belangrijke woorden uit de stelling (*moet, verplicht*) moeten in het redeneerschema terugkomen. Als argument waarom het 'verplicht zou moeten' geven ze 'het groot aantal lessen dat uitvalt'. Daar moeten ze dan eerst een bezwaar tegen verzinnen, zoals het feit dat 'lesuitval ook anders kan worden opgelost'. Door middel van het woord *echter* wordt aangegeven dat er een bezwaar tegen het bezwaar moet komen te staan. De docenten hebben toch wel aanvullende informatie nodig, bijvoorbeeld hoeveel mensen bijwerkingen van de grieprik hebben. Al blijft mijn buurman bij zijn standpunt dat het verplichten van een grieprik echt niet kan.

Het feit dat het materiaal digitaal is biedt de mogelijkheid om te schuiven en verder aan te vullen, er feedback op te geven en uiteindelijk op te slaan. LM

OPEN SPACE ALS WERKVORM VOOR HET BESPREKEN VAN CONTROVERSIËLE VRAAGSTUKKEN (WORKSHOP)

verzorgd door KARIN LAMMERS,
wetenschappelijk onderzoeker

CONTROVERSIËLE VRAAGSTUKKEN IN DE KLAS

Ik weet niet hoe u de Docentendag heeft ervaren, maar er bestaat een kans dat u de beste gesprekken tussen de lezingen en workshops door heeft gevoerd. Simpelweg omdat u dan praat over de dingen waarover u wilt praten, met de mensen die u daarvoor uitkiest en net zolang het interessant genoeg is. Karin Lammers leerde ons dit gevoel te benaderen met de werkvorm *Open Space*: bedoeld om in informele setting doelgericht over een belangrijk vraagstuk te spreken. Ofwel: een 'georganiseerd koffieautomaatgesprek'. Het idee was om gezamenlijk tot een aanpak te komen hoe controversiële vraagstukken te kunnen bespreken in de klas. Helaas was universitair docent Margarita Jeliaskova door ziekte afwezig waardoor het theoretische deel ontbrak. Voordeel was dat er meer tijd beschikbaar kwam voor het gezamenlijk opzetten en doorlopen van een Open Space. Vanuit de groep kwamen diverse leervragen op, zoals: hoe ga ik om met emoties in de klas en hoe krijg ik leerlingen zover zichzelf ook in groepsverband genuanceerd te uiten. Deze vragen werden in kleine groepen uitgewerkt waarbij kritisch denken, argumentatie en onderzoeksvaardigheden nodig waren - precies wat je ook in je klas wilt. Susanne Matena van het Develstein College te Zwijndrecht: 'Heel inspirerend en voor mij ook vernieuwend. Ik had gehoopt meer te leren over omgaan met controversiële vraagstukken, maar uiteindelijk vond ik de workshop zo ook leerzaam: *Practice what you preach*. Ik heb in elk geval zin om ermee te experimenteren!'. JM

DOCENTENDAG 2018

**INTERVIEW MET HANS TEUNISSEN,
VOORZITTER VAN DE NEDERLANDSE VERENIGING VAN LERAREN MAATSCHAPPIJLEER.**

Joris Luyendijk stond voor de tweede keer als hoofdspreker op het podium. Wat maakt Luyendijk tot ideale hoofdspreker voor een Docentendag maatschappijleer?

'Joris Luyendijk combineert een aantal ideale kenmerken voor ons docenten maatschappijleer. Als antropoloog kijkt hij met de sociaalwetenschappelijke bril naar de wereld, als journalist praat en schrijft hij hierover in toegankelijke taal. Zijn interessegebied is breed: religie, cultuur, politiek, economie en sociale verhoudingen; thema's die relevant zijn voor onze lessen en interessant zijn voor onze leerlingen. Zijn werk werkt in de klas. Zijn spreekstijl is inspirerend en humoristisch. Al met al smakelijke ingrediënten voor een openingslezing.'

Het vak is volop in ontwikkeling en de aandacht voor burgerschap neemt toe. Wat betekent dit in de nabije toekomst voor de organisatie van de Docentendag en de sprekers die worden uitgenodigd?

'Als NVLM hebben wij al jaren een brede visie op burgerschapsonderwijs. Wij pleiten voor een doorlopende leerlijn van primair onderwijs tot en met middelbaar beroepsonderwijs. Hierin gaat het wat ons betreft om democratisch burgerschap: kennis over en verbinding met de democratische rechtsstaat en pluriforme samenleving. Natuurlijk is maatschappijleer onmisbaar in deze leerlijn. Democratisch burgerschap gaat namelijk bij uitstek over domeinen in ons vak. Wat dit betreft kunnen de inhoudelijke uitgangspunten voor ons hetzelfde blijven. Dezelfde uitgangspunten met actuele en relevante accenten. Het nieuwe programma maatschappijwetenschappen - en hopelijk over niet al te lange tijd een nieuw programma maatschappijkunde - is natuurlijk wel van invloed op de keuzen voor sprekers binnen bepaalde disciplines. Wat mij betreft gaan we de komende edities nog meer de verbinding met burgerschap in het mbo aan. Gesprekken met enthousiaste collega's tijdens de ledenvergadering en op de Docentendag bevestigden voor mij het momentum om hier meer werk van te maken.'

Een aantal docenten merkte op dat er relatief weinig workshops zijn die zich specifiek op het vmbo richten. Herken je deze kritiek?

'We proberen elk jaar een zo evenwichtig mogelijk programma samen te stellen. Deze Docentendag waren er twee workshops specifiek gericht op het nieuwe programma maatschappijwetenschappen en was er een workshop specifiek voor het vmbo. Alle overige lezingen, workshops en excursies waren heel bewust zo breed mogelijk opgezet. Interessant en relevant voor al onze collega's. Politiek, rechtsstaat, media, pluriformiteit, verzorgingsstaat, mensenrechten en migratie. Ik denk en hoop dat dit al onze collega's aanspreekt. Elk jaar evalueren we uitgebreid binnen het bestuur van de NVLM en met de collega's van ProDemos. Hierbij leren we veel van de evaluaties die de deelnemers invullen. Ik hoop dat ook de collega's die iets hebben gemist concreet aangeven wat ze een volgende Docentendag wensen. Dan nemen we dit mee in de voorbereidingen voor de volgende editie.'

Wat was je persoonlijke hoogtepunt als je op deze editie terugblijkt?

'Zoals ik ook zei in mijn openingspraatje is het voor mij echt een nieuwjaarsbijeenkomst en reünie. Traditioneel eindigt de donderdag laat en begint de vrijdag vroeg. Elk jaar ontmoet ik vele betrokken, enthousiaste en interessante collega's; nieuwe gezichten en oude bekenden. Vrijdagavond zat ik in de trein en dacht ik terug aan de prachtige dagen. Ik besepte me hoe rijk ik ben met deze collega's - en ik realiseerde me hoe bevoorrecht onze leerlingen met deze docenten zijn. Dat is mijn hoogtepunt.' IP ♦

Foto: Bengt Oberger

'HATTRICK'

**HOOFDSPREKER JORIS LUYENDIJK
BLIKT TERUG EN VOORUIT!**

Wat zou iedere docent maatschappijleer zeker over bubbels moeten weten?

'Dat ze er altijd zijn geweest, maar toen zuilen heetten, of klassen, of kringen van gelijkgestemden. Het probleem anno nu is niet zozeer bubbels maar het verlies van verdraagzaamheid voor andersdenkenden, ofwel agressief (PVV) dan wel arrogant (traditionele partijen) gedram. We moeten leren leven met het gegeven dat mensen het oprecht met ons oneens kunnen zijn over fundamentele kwesties als Europese eenwording en verdere immigratie.'

U maakte een grapje over het feit dat u als enige spreker voor de tweede maal de Docentendag maatschappijleer mocht openen. Waarom zei u ja toen de organisatie u hiervoor benaderde?

'Jullie zijn mijn ideale publiek omdat we allen gedreven worden door dezelfde wens: de democratie versterken. Ik ga overigens voor de hattrick.'

DENKEN OVER KIESRECHT SINDS DE BATAAFSE TIJD

VAN GESCHIKTHEID NAAR GRONDRECHT EN WEER TERUG?

In de vorige *Maatschappij & Politiek* betreurde oud-minister Ernst Hirsch Ballin het dat er geen officiële herdenking van het bijzondere jaar 1917 heeft plaatsgevonden. In het kader van honderd jaar algemeen kiesrecht gaat Ron de Jong van de Kiesraad in dit artikel wel in op het denken over kiesrecht sinds de eerste verkiezingen voor vertegenwoordigende organen in 1795.

RON DE JONG

In 1917 werd het algemeen man-
nenkiesrecht ingevoerd en in 1919
het algemeen vrouwenkiesrecht.
Daarmee was de strijd om alge-
meen kiesrecht, die vanaf 1870
was ingezet, beklonken. Interes-
sant hieraan is echter dat met deze eis
iets anders werd bedoeld dan ons he-
dendaagse kiesrecht. Ons algemeen kies-
recht werd lang het *allemans kiesrecht*
genoemd en invoering daarvan was niet
de bedoeling. Veel ijverars voor alge-
meen kiesrecht wilden namelijk allerlei
groepen uitsluiten zoals vrouwen, bedee-
den en analfabeten. Dat kwam doordat de
meeste propagandisten voor algemeen
kiesrecht, net als de tegenstanders ove-
rigens, een functionele kijk op kiesrecht
hadden. Het ging hen niet om de kie-
zers, maar om de kwaliteit van de afge-
vaardigden en voor goede keuzen waren
goede kiezers nodig. Tegenwoordig wordt
het kiesrecht vooral als een mensenrecht
gezien. Het staat de kiezers vrij om zelf
te bepalen wat ze met dat recht doen.
Daartoe behoren dus ook *slechte* keuzen.

BATAAFSE EXPERIMENTEN

Nadat de Franse legers in 1795 de Re-
publiek hadden bezet en stadhouder
Willem V naar Engeland was gevlucht,
organiseerden veel Nederlandse steden
plaatselijke verkiezingen. Overal werd
over het doel van verkiezingen nage-
dacht. Twee zienswijzen stonden daar-

Affiche Vereeniging voor Vrouwenkiesrecht uit 1918
(illustrator: Theo Molkenboer /
Wikimedia Commons)

bij tegenover elkaar. Aan de ene kant
zouden alle burgers op grond van het
natuurrecht en de Verklaring van de
Rechten van de Mens het kiesrecht moe-
ten krijgen, maar aan de andere kant
wilden de Bataafse revolutionairen toch
ook graag geschikte kiezers. Op grond
hiervan werden bijna overal bedeeden,

politieke tegenstanders en gehuwde
vrouwen uitgesloten: bedeeden omdat
ze afhankelijk van anderen waren, poli-
tieke tegenstanders omdat ze niet loyaal
aan de nieuwe orde waren, en gehuwde
vrouwen omdat ze ondergeschikt aan
hun echtgenoten waren. In enkele ste-
den werd wel kiesrecht gegeven aan
weduwen en zelfstandig wonende onge-
huwde vrouwen.

Ook na de uitsluiting van deze onge-
schikte burgers uit het electoraat, zorg-
den bedenkingen omtrent de geschikt-
heid van de overgebleven kiezers ervoor
dat de verkiezingen getrapt plaatsvonden.
In elk kiesdistrict kozen de stemmers uit
hun midden kiezers die vervolgens de
afgevaardigden naar de Nationale Ver-
gadering kozen. De veronderstelling was
dat de stemmers de meest geschikte
burgers onder hen tot kiezer zouden
benoemen.

Het nationaliteitsbegrip was in de Bataaf-
se Tijd nog nauwelijks ontwikkeld. Een
van de belangrijkste eisen voor kiesge-
rechtigheid was daarom niet, zoals tegen-
woordig, het bezit van de Nederlandse
nationaliteit, maar domicilie: verblijf in
Nederland. Daarbij werd onderscheid ge-
maakt tussen hen die in Nederland waren
geboren en daarbuiten. Voor de laatste
groep bedroeg de vereiste verblijfsduur
enkele jaren. Ook werden aan hen
soms aanvullende eisen gesteld, zoals
beheersing van de Nederlandse taal.

GRONDWETSHERZIENING 1848

In 1848 werd het directe kiesrecht ingevoerd, omdat zo de politieke wil van de kiezers beter tot uitdrukking zou komen. De vrees dat door de afschaffing van getrapte verkiezingen de ongeschikte kiezers de boventoon zouden voeren, bestond echter nog steeds. Om die reden werd het aantal kiezers omlaag gebracht. De liberalen, die in 1848 de Grondwet herzagden en de Kieswet van 1850 ontwierpen, waren net als de Bataafse revolutionairen op zoek naar geschikte kiezers en naar kiezers die de maatschappelijke orde ondersteunden. Die kiezers hoopten ze te vinden door de instelling van een census. Iedereen die voor een bepaald bedrag in de directe belastingen was aangeslagen, verkreeg het kiesrecht. De liberalen erkenden wel dat belastingbetaling een slecht criterium voor politieke geschiktheid was, maar in het Nederland van 1850 was de belastingdienst nu eenmaal de enige overheidsinstelling die vergelijkbare gegevens over alle Nederlanders kon leveren.

Opmerkelijk is dat vrouwen in 1848 niet expliciet werden uitgesloten, maar praktisch wel. Voor gehuwde vrouwen was het onmogelijk kiesrecht te verwerven, omdat hun echtgenoten geacht werden de belastingaanslagen voor alle gezinsleden te betalen. Voor ongehuwde vrouwen en weduwen was kiesrecht wettelijk dus bereikbaar, maar in de praktijk werd de toegang tot de kiezerslijsten geweigerd, zoals Aletta Jacobs in 1883 ondervond. Nadat haar aanvraag voor kiesrecht door de gemeente Amsterdam was afgewezen, oordeelde de Hoge Raad dat het uiteraard in de bedoeling van de wetgever had gelegen om vrouwen buiten te sluiten, ook al was dat niet vastgelegd.

In 1850 werd het nationaliteitsvereiste in-

gevoerd. Iedere kiezer moest Nederlander zijn. Tegelijkertijd werden Indonesiërs buitengesloten. Tot dan toe was het in theorie mogelijk geweest dat een Javaan naar Nederland verhuisde en het kiesrecht verkreeg indien hij voldoende belastingen betaalde. Dat kon volgens Thorbecke echter niet de bedoeling zijn. De verwantschap tussen Nederlanders en Indonesiërs was volgens hem zo gering dat de laatsten geen toegang tot het kiesrecht moesten krijgen.

ALGEMEEN KIESRECHT 1919?

In lijn met het geschiktheidsargument stelde minister-president Cort van der Linden in 1916 bij het voorstel tot invoering van het algemeen mannenkiesrecht dat het kiesrecht niet werd gegeven omdat men er recht op had, maar omdat het nuttig voor de staat was. Wat met de ene hand werd gegeven, werd dan ook met de andere teruggenomen; algemeen kiesrecht, maar niet voor vrouwen, mannen tussen de 18 en 25 jaar, gevangenen, bedelaars, dronkaards, iedereen die tot een gevangenisstraf van minimaal een jaar was veroordeeld, onder curatele stond of uit de ouderlijke macht was ontzet. Vrouwen kregen in 1919 algemeen kiesrecht en verdwenen dus uit het rijtje ongeschikte kiezers, maar dat neemt niet weg dat het kiesrecht toen op wezenlijk andere leest was geschoeid dan tegenwoordig. Vanuit het heden bezien waren er in 1919 wel veel kiezers, maar was er geen algemeen kiesrecht.

De omslag naar de hedendaagse opvatting van kiesrecht als mensenrecht kwam in de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw en leidde in 1983 tot de opname van het actief kiesrecht in de Grondwet onder de grondrechten. Er bleven nog twee uitsluitingen over: zij die door de rechter uit het kiesrecht waren

ontzet en zij die wegens een geestelijke stoornis onder curatele stonden. De laatste uitsluitingsgrond verdween in 2008 uit de Grondwet nadat een onder curatele gestelde persoon de zaak bij de rechter aanhangig had gemaakt.

De Nederlandse ontwikkeling naar kiesrecht als grondrecht sloot naadloos aan bij de internationale ontwikkelingen die direct na de Tweede Wereldoorlog op gang kwamen. Zo was het recht om te kiezen in 1948 in de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens opgenomen evenals in het Europees Verdrag ter bescherming van de Rechten van de Mens uit 1950.

FUNCTIONEEL DENKEN OVER KIESRECHT

Onvrede met de manier waarop de Tweede Kamer functioneert of beleid tot stand komt, leidt geregeld tot hervormingsvoorstellen. In het ene voorstel moeten de afgevaardigden worden geloot, in het andere worden juist kiezers geloot en in weer een ander voorstel wordt een kiezersexamen afgenomen alvorens de deur tot het stemlokaal wordt geopend. Al deze voorstellen hebben gemeen dat ze de kwaliteit van de uitkomst centraal stellen. *Goede* kiezers moeten tot *goede* Kamerleden leiden en die weer tot *goed* beleid. Wanneer een van deze voorstellen wordt gerealiseerd, zou dat een breuk betekenen met het dominante denken over het kiesrecht. Gelet op de stevige verankering van het kiesrecht als mensenrecht in internationale verdragen en in de Grondwet zal een hervormingsvoorstel daarom meer moeten bieden dan alleen een ander stelsel. Het zal ook het denken over kiesrecht weer moeten omkeren. ♦

Ron de Jong is als onderzoeker verbonden aan de Kiesraad.

ESSAYWEDSTRIJD VOOR SCHOLIEREN DE VERKIEZING VAN DE TOEKOMST

De viering van honderd jaar algemeen kiesrecht is een goed moment om ook vooruit te blikken: is het kiesstelsel dat we nu kennen geschikt voor de komende honderd jaar? De Kiesraad organiseert in samenwerking met ProDemos een essaywedstrijd voor scholieren uit de klassen 4, 5, en 6 van het voortgezet onderwijs. Via de wedstrijd *De verkiezing van de toekomst* worden jongeren uitgenodigd en geprikkeld om na te denken over de toekomst van c.q. een alternatief voor verkiezingen. Deelnemers kunnen hun essay van maximaal 1.000 woorden uiterlijk zondag 15 april 2018 insturen naar de Kiesraad via kiesraad@kiesraad.nl.

Meer informatie over de essaywedstrijd staat in de digitale *Onderwijskrant Actueel* die ProDemos op 8 januari jongstleden naar docenten maatschappijleer heeft gestuurd.

Beeld: ©Kiesraad / John Back

VRAGEN AAN REFERENDUMWETSONTWERPER BORIS VAN DER HAM

D66 VOOR EN TEGEN?

Het kabinet gaat de mogelijkheid van kiezers om een raadgevend referendum aan te vragen afschaffen. Opvallend is dat een D66-minister hiervoor verantwoordelijk is. Niet alle D66-leden zijn het eens met de manier waarop het referendum referendum wordt afgeschaft, waartoe een Kamermeerderheid in februari heeft besloten.

IVO PERTIJS

Een van hen is oud-D66 Kamerlid Boris van der Ham. Hij schreef samen met Kamerleden van de PvdA en GroenLinks de wet die het huidige referendum mogelijk maakte.

D66 stond bekend als een partij die vooral voor bestuurlijke vernieuwingen strijdt. Klopt dit wel?

'Verbetering van de democratie is wel altijd een belangrijk onderdeel geweest, maar beslist niet het enige. D66 werd opgericht in 1966, vandaar dat getal, en de *D* staat voor *Democraten*. De partij werd opgericht omdat een aantal mensen zich zorgen maakte over de politiek van dat moment. Dat feit is voor de beantwoording van deze vraag wel belangrijk. In 1966 was Nederland nog heel ouderwets georganiseerd. Jongeren op universiteiten hadden niets te zeggen, in het bedrijfsleven had het personeel heel weinig inspraak, en ook op andere gebieden was de wetgeving heel ouderwets. Om maar een paar praktische voorbeelden te geven: het condoom was nog illegaal om te verspreiden, de jongerencultuur werd echt nog een beetje tegengewerkt, en je mocht volgens de wet pas vanaf je eenentwintigste homoseksueel zijn. Nederland was daarnaast nog heel erg georganiseerd langs godsdienstige lijnen. Hoewel toen al heel veel mensen niet meer kerkelijk waren, was de wetgeving, maar ook bijvoorbeeld ons omroepsysteem, heel erg langs verzuilde lijnen ingericht.'

En wat politiek betreft?

'De politiek was erg naar binnen gekeerd. Het maakte bijna niet uit op welke partij je stemde. Dat had vooral te maken met het feit dat er altijd coalities moesten worden gevormd. Kamerleden waren vaak onbekende personen die keurig deden wat de fractiediscipline hen opdroeg. Op die analyse is D66 eigenlijk ontstaan. D66 wilde een paar dingen aanpakken: er moest meer individuele vrijheid voor mensen komen, de politiek moest worden opengebrouwen, het moest democratischer worden. Die individuele vrijheid zou moeten worden veroorzaakt door de afschaffing of aanpassing van allerlei bevoogdende regeltjes. Om Nederland democratischer te maken pleitte D66 bijvoorbeeld voor meer inspraak van studenten in het onderwijs, maar ook voor medezeggenschapsraden van arbeiders in bedrijven. Voor politiek Den Haag hadden ze ook een duidelijk plan. D66 wilde dat kiezers voortaan niet alleen het parlement (de controle op de macht) zou kiezen, maar ook de de macht zelf. Dat zou moeten gebeuren door de minister-president rechtstreeks te

gaan kiezen. Dat was een heel radicaal voorstel, want het doorbrak het denken in politieke partijen. Ook wilde D66 dat Kamerleden meer rechtstreeks zouden worden gekozen - dus met een eigen mandaat, zodat ze vrijer zouden zijn kiezers te vertegenwoordigen, in plaats van door een abstracte politieke partij te worden genuilkorfd.'

Wat kwam er van al die voorstellen terecht?

'Eigenlijk best veel, maar dan vooral rond de vrijheidsthema's. Kijk hoe Nederland er nu voor staat! D66 heeft een hele grote bijdrage geleverd aan de mogelijkheid van mensen om zelf keuzen te kunnen maken. Of het nu seksuele vrijheden zijn, vrouwenrechten, het recht op abortus en euthanasie, maar ook de openstelling van het huwelijk voor homo's en lesbiennes - het is bijna allemaal uit de koker van D66 gekomen. Je zou ook kunnen zeggen dat het hameren van D66 op onderwijs in die traditie past. Het ontplooiën van je eigen talenten is heel wezenlijk voor D66. In de jaren zeventig werd D66 ook de eerste echte milieupartij.

Boris van der Ham in gesprek met Koningin Maxima tijdens de uitreiking van de Erasmusprijs in 2015 (foto: John Turing / Stichting Praemium Erasmianum)

Ook daar heeft D66 veel bereikt. Wat betreft democratie bleek het sinds 1966 echter lastiger te gaan. Ja, er kwam meer inspraak van arbeiders in bedrijven en van studenten in het onderwijs, maar politiek Den Haag was veel lastiger te veranderen. In 1971 diende D66, samen met enkele andere partijen, een groot wetsvoorstel in waarin via een omweg de minister-president zou kunnen worden gekozen en er ook een vorm van districtenstelsel zou komen. Dat voorstel werd echter op het laatste moment teruggetrokken. Ook pogingen daarna om de democratie aan te passen mislukte. Partijen als de VVD en CDA waren niet van plan om het systeem te veranderen, omdat het ten koste zou gaan van hun eigen macht waarschijnlijk. En zonder hun steun was er geen meerderheid.'

U heeft nog geen enkele keer het referendum genoemd.

'Dat klopt. Want D66 was daar in die tijd helemaal nog niet zo'n groot voorstander van. D66 wilde vooral de representatieve democratie versterken door de minister-president en Kamerleden meer direct te kiezen, maar echte directe democratie, het referendum, stond nog niet in het partijprogramma. Je leest wel eens in kranten dat wordt gezegd dat het referendum "vanaf de oprichting bij D66 hoorde", maar dat is helemaal niet waar.'

Wanneer veranderde dat?

'Toen in de jaren tachtig van de vorige eeuw bleek dat het onmogelijk leek om het systeem radicaal te veranderen, kwam D66 met een soort *plan B*. Als we het systeem niet kunnen veranderen, moeten we iets bedenken om het systeem tenminste te corrigeren. Dat was het idee voor het correctief referendum. Met dit instrument kunnen kiezers achteraf een wet terugdraaien die in de Tweede Kamer is aangenomen. De gedachte was dat als de politiek - soms gedreven door coalitiedruk en fractiediscipline - veel te ver afdreef van wat burgers eigenlijk willen, de kiezer dan tenminste een laatste stem zou hebben. Vanaf dat moment stond het referendum in het partijprogramma van D66. Er zijn vanaf toen ook allerlei pogingen ondernomen om het in te voeren, wat ook weer op verzet, van vooral CDA en VVD, stuitte. Het correctief referendum zoals D66 dat wilde is nooit ingevoerd, want daar moet je de Grondwet voor wijzigen, en dat is

vorig jaar voor de derde keer op rij mislukt. De wet die dat mogelijk wilde maken, had ik mede geschreven. Wat nu wel bestaat is het correctief niet-bindende referendum. Ook dat is een wet van mij, PvdA en GroenLinks. Dat is een paar jaar geleden ingevoerd als een soort opmaat naar het correctieve bindende referendum en voor het eerst gebruikt bij het Oekraïne-verdrag in 2016.'

D66 zegt nu af te willen van het referendum zoals we dit nu kennen. Dat is toch wel vreemd?

'D66 zegt twee dingen. Ze zeggen dat ze nog steeds voor het correctieve bindende referendum zijn, maar dat is dus al drie keer geprobeerd en daar is geen meerderheid voor gebleken. Wat nieuw is, is dat ze in het regeerakkoord hebben ingestemd om het nu bestaande referendum ook af te schaffen. Dit was vooral een wens van CDA en VVD. Wat ook nieuw is, is dat D66 de argumenten van CDA en VVD een beetje heeft overgenomen. Nu zegt D66 in de Tweede Kamer en ook de D66-minister, dat het raadgevend referendum 'niet aan de verwachtingen heeft voldaan'. Dat vind ik een rare reden, want we hebben nog maar een keer een dergelijk soort referendum gehad. Er wordt ook gezegd dat de verwarring komt doordat er een opkomstdrempel van 30 procent is, waardoor het voor kiezers lijkt alsof de uitslag bindend is als die wordt gehaald. Ik deel de kritiek op die opkomstdrempel, die slaat nergens op. Die hadden wij als indieners er ook niet ingezet, dat was via de Eerste Kamer gebeurd. Als die opkomstdrempel echter het probleem is, haal die er dan met een eenvoudige wetswijziging uit. Ook andere zaken die niet helemaal vlekkeloos verliepen kunnen gewoon worden aangepast. In de zomer van 2018 stond een evaluatie van de wet gepland, waar dit allemaal uit zou kunnen komen, maar het kabinet wil daarop niet wachten. Ik ben het daar niet mee eens. Eigenlijk zou je kunnen zeggen dat de hele gang van zaken rond de afschaffing van het referendum een voorbeeld is van waar D66 zich ooit tegen keerde: een afspraak in een coalitie doet iets wat een meerderheid van de bevolking helemaal niet wil. Coalitiedwang en fractiediscipline brengen nu een democratisch instrument van burgers om zeep.'

D66 is van origine een pragmatische partij. Verklaart dit de houding van de partij - of in elk geval: de positie van de minister - ten opzichte van het referendum?

'Dat is een beetje een ouderwetse term. Het woord *pragmatisch* was vooral de term die voor 1998 voor D66 werd gebruikt. Vooral omdat Hans van Mierlo geen ideologisch label voor de partij wilde. Maar D66 is vanaf 1998 officieel zichzelf een sociaalliberale partij gaan noemen - en eigenlijk was D66 dat altijd al. Kijk maar naar de houding rond sociale en ethische kwesties, de inzet op onderwijs en milieu. Ik vind het woord *pragmatisme* zelf ook een beetje een vreemde term. Het is namelijk niet echt iets wat je als partij *bent*, het is meer een soort werkhouding: je wilt je praktisch opstellen. Als pragmatisme inhoudt dat je niet alleen maar over idealen wilt praten, maar er ook praktisch naar toe wilt werken, dan kan ik me er wel in vinden. Bij sommigen wordt pragmatisme echter met een soort passiviteit verward. Dat zie ik een beetje bij deze minister. Ze lijkt in dit dossier te zeggen: "Tja, er waren wat nadelen, en ik zie geen meerderheid meer, dus daar schikken we ons maar in". Dat is bijna apolitiek. Kijk, in de politiek moet je je niet passief neerleggen bij de realiteit, maar moet je de ambitie hebben om een nieuwe realiteit te creëren. Je moet voor verandering strijden, en met eigen initiatieven komen. Dat is wat mij betreft ook het grootste probleem met minister Kajsa Ollongren, dat ze helemaal geen alternatief biedt om het systeem te doorbreken. Ze lijkt in deze gang van zaken zelfs de analyse van het oorspronkelijke D66 niet eens te herkennen. Gelukkig zie ik dat veel D66'ers die houding niet delen.' ♦

ONZEKERHEID ONDER KIEZERS

I&O Research is een maatschappelijk betrokken onderzoeksbureau. In aanloop naar het referendum over de Wet op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten (de *sleepwet*) peilen zij de stemming onder kiezers. *M&P* vroeg onderzoeker Laurens Klein Kranenburg naar het verhaal achter de statistieken.

IVO PERTIJS

Welke verklaringen hebben jullie voor het feit dat jongeren in tegenstelling tot ouderen vaak tegen de *sleepwet* zijn? 'Jongeren tot en met 34 jaar zijn inderdaad vaker tegen de *sleepwet* dan ouderen. We weten niet precies waarom juist jongeren vaker tegenstander zijn. Wel hebben we onderzocht welke argumenten voor- en tegenstanders van de wet zelf gebruiken om hun standpunt te onderbouwen. Hiermee krijgen we een indicatie van de argumenten die ook onder jongeren populair zijn. Bij de tegenstanders overheersen de zorgen om privacy, waarbij zij vrezen dat de overheid te veel macht naar zich toetrekt (*Big brother is watching you*). Ook betwijfelen zij het nut en de noodzaak van deze wet. Met andere woorden: gaat deze wet helpen om terrorisme te bestrijden? Verder plaatsen zij kanttekeningen bij specifieke onderdelen van de wet, zoals het toezicht dat onvoldoende geborgd zou zijn, de - in hun ogen lange - bewaartermijn van gegevens (drie jaar) en de uitwisseling van informatie met buitenlandse inlichtingendiensten. Voorstanders daarentegen vinden het belangrijk om de inlichtingendiensten meer middelen te geven in de strijd tegen terrorisme en criminaliteit. Verder maken zij zich minder zorgen om hun privacy, vanuit de gedachte "Ik heb niets te verbergen".'

Uit jullie cijfers blijkt dat 78 procent van de Forum voor Democratie-kiezers voor het referendum is. Ook blijkt dat deze partij verder blijft groeien. Uit eerdere onderzoeken blijkt dat FvD ook jonge kiezers aantrekt. Is er een verband tussen deze cijfers? 'De groei van FvD kan inderdaad deels worden verklaard door zijn democratische agenda, zoals het referendum. De strijd tegen het "partijkartel" resoneert bij een deel van het electoraat. Ook zien we dat FvD een - in potentie - bredere kiezersgroep aanspreekt dan bijvoorbeeld de PVV, zowel jong als oud, laag- en hoogopgeleid, en naast conservatieve ook progressieve kiezers. Zie bijvoorbeeld ons eerdere onderzoek naar FvD (9 oktober 2017). De vraag is wel in hoeverre FvD deze groei kan vasthouden, mede gezien de recente ophef rond het vertrek van een aantal leden. Zien kiezers dit als groeistuipe van een partij-in-wording of trekken zij weg naar andere partijen?'

Vooral D66 blijkt verdeeld. Komt dit voor jullie als een verrassing? 'Uit meerdere onderzoeken, waaronder die van het Sociaal en Cultureel Planbureau (maart 2016), komt naar voren dat het enthousiasme voor het referendum onder hoogopgeleiden is bekoeld. In zoverre komt de verdeeldheid onder D66'ers niet als een verrassing. De cijfers uit onze recente peiling bevestigen dit beeld.'

Na het Brexit-referendum was menigeen verrast door de uitslag. Hoe (on)voorspelbaar is de uitslag van het sleepnet-referendum? 'Naast de gebruikelijke onzekerheidsmarges bij steekproefonderzoek is vooral de opkomst een bepalende factor. In hoeverre gaan voor- en tegenstanders daadwerkelijk naar de stembus? Omdat het referendum tegelijk met de gemeenteraadsverkiezingen plaatsvindt, is de verwachting dat de opkomstdrempel van 30 procent wordt gehaald. Of deze samenloop van referendum en gemeenteraadsverkiezingen vooral het voor- of tegenkamp helpt, is op dit moment niet te zeggen. Wel zien we dat de onzekerheid onder kiezers nog groot is. Uit onze meest recente peiling blijkt dat drie op de tien Nederlanders die (waarschijnlijk) wel gaan stemmen, nog geen keuze voor een ja of nee hebben gemaakt. Wat hierbij verder een rol zal spelen, is in hoeverre de argumenten voor of tegen de *sleepwet* in de campagne tot 21 maart (nog) gaan domineren. In november 2017 lieten wij zien dat kiezers vooral vatbaar voor de tegenargumenten zijn. Als het de tegenstanders lukt om de resterende campagne te domineren, sluiten wij niet uit dat het een spannende strijd wordt, waarvan de uitkomst moeilijk is te voorspellen.' ♦

Foto: Wikimedia Commons

VOX POPULI

MAATSCHAPPIJLEERDOCENTEN MOETEN VERTELLEN ALS ZE POLITIEK ACTIEF ZIJN.

LEERLINGEN VWO-4/5 VAN HET ESDALCOLLEGE EMMEN

BAS BANNING

EVA (16)

NIET VOOR WELKE PARTIJ

'Ik vind dat ze dat wel aan de klas kunnen vertellen, maar ik vind niet dat ze moeten vertellen voor welke partij. Ik denk dat leerlingen hun mening daarop aanpassen. Ik vind het heel belangrijk dat leerlingen zelf hun eigen mening kunnen bepalen. Als ze in de gemeenteraad zitten kunnen ze het wel vertellen, maar ik vind dat ze geen propaganda voor hun partij moeten voeren.'

LEILA (15)

NIET ECHT NODIG

'Nee, ik vind het niet echt nodig. Als het aan bod komt dan kunnen ze erover praten, maar ik denk niet dat het echt nodig is. Als ze in de gemeenteraad zitten dan is het wel interessant om te weten en zo. Dan kun je er dingen van leren en je weet hoe dingen in elkaar zitten.'

OLAF (16)

WEL ONPARTIJDIG BLIJVEN

'Niet per se. Als, zeg maar, een leerling nieuwsgierig is naar de politieke mening dan vind ik dat ze die op zich wel kunnen geven. Maar dat hangt ook van persoonlijke voorkeur af. Ik vind niet dat ze hun politieke geïnteresseerdheid expliciet moeten melden, maar ze moeten het wel kunnen zeggen. Ze hebben wel een voorbeeldrol. Ze moeten wel redelijk onpartijdig blijven, maar als een leerling heel erg geïnteresseerd is in hun mening dan vind ik wel dat ze die kunnen geven.'

LAAT JE STEM HOREN

'Waar worden jullie boos van? Wat willen jullie veranderen in de wereld?'
Met deze zinnen openden de politieke sprekers hun gastles maatschappijleer op het Goois Lyceum in Bussum.

MARIAN VAN DEN BERGE

Jongeren zijn druk met tal van zaken en politiek staat daarbij doorgaans niet hoog op de activiteitenladder. Hoe kunnen docenten maatschappijleer de politieke betrokkenheid onder jongeren vergroten?

Leerlingen van het Goois Lyceum volgen tijdens de lessen maatschappijleer een College Tour over het thema parlementaire democratie. Elke week gaat een politicus van een andere kleur in gesprek met de Bussumse scholieren. Met dit parlementaire programma wil de docent maatschappijleer een brug slaan tussen theorie en praktijk. Door politici uit te nodigen, hoopt zij het enthousiasme onder scholieren voor politiek aan te moedigen.

INVLOED

De Jonge Socialisten Lieke Kuiper en Martijn Otten vertelden tijdens de lessen maatschappijleer onder andere over hun politieke drijfveren. 'Ik vind het mooie aan politiek dat je de wereld een beetje mooier kunt maken door te proberen de spelregels te wijzigen. Als je het ergens niet mee eens bent, vind ik dat je je stem moet laten horen. Het gaat er in de politiek om hoe je de wereld zou willen inrichten', zegt voorzitter Kuiper vol overtuiging. Als kind was ze vaak ziek en realiseerde zich daardoor dat het niet voor alle ouders gemakkelijk was om hun kind in het ziekenhuis te bezoeken. De ongelijkheid trof haar, terwijl ze het zelf zo goed had. Dit was voor haar de aanleiding om op kleine schaal onrecht in

de wereld aan te pakken. De gedreven Kuiper probeerde de leerlingen duidelijk te maken dat politiek van belang is voor iedereen. 'Vergeet niet dat je zelf invloed kunt uitoefenen', daarmee eindigde Kuipers haar pleidooi.

POLITIEK DOET ERTOE

Ook het Tweede Kamerlid Nevin Özütok ging met de Gooise scholieren in gesprek. Als woordvoerder van GroenLinks sprong zij kort geleden in de bres voor de barre arbeidsomstandigheden van Oost-Europese vrachtwagenchauffeurs. Ze houdt zich onder andere bezig met Binnenlandse Zaken, lokaal bestuur, arbeidsomstandigheden en discriminatie. Maandag 5 februari gaf Nevin Özütok voorlichting aan heel vwo-4 in de aula van de Bussumse school. Haar boodschap was helder: iedere leerling moet zijn dromen kunnen najaan. Daarnaast kwam het onderwerp *schone energie en een gezonde planeet* ruimschoots aan de orde. Ook liet ze de jongeren zien hoe een dag uit het leven van een Tweede Kamerlid eruit ziet.

VERDIEPING IN EEN VLOG

Ter voorbereiding op de gastles verdiept een drietal leerlingen zich van te voren in de gast en het thema waar hij of zij over spreekt. Het groepje stelt vragen, draagt de verantwoordelijkheid voor de ontvangst, een soepel verloop van de discussie en bedankt tot slot de politicus. Na afloop verwerkt het drietal de antwoorden in een verdiepende vlog.

Martijn Otten
(foto: Hans van Egdome)

LEERLINGEN AAN HET WOORD

Kiki, Esther en Lieke (vwo-4):

'Ook Martijn Otten van de Jonge Socialisten was te gast bij maatschappijleer. Hij vertelde over verschillende campagnes die hij met zijn groep heeft uitgevoerd, waarbij hij gebruikmaakte van filmpjes. Wij vroegen hem onder andere wat hij als eerste zou doen als hij de macht over ons land zou hebben. Hij antwoordde dat hij als eerste meer geld en tijd in het milieu en het klimaat zou investeren. Daarna vroegen we hem welke rol hij bij de Jonge Socialisten van de PvdA heeft. Hij zei dat hij op dit moment in het landelijk bestuur van de Jonge Socialisten zit en dat hij daarnaast woordvoerder is in de Eerste Kamer. Hij wil zich inzetten voor het ondersteunen van sportverenigingen, goed onderwijs voor iedereen en een levendige stad voor alle jongeren. Wij vonden zijn lessen zeer interessant en hebben veel geleerd.'

Bram Roodhart van de JOVD spreekt de Bussumse leerlingen toe (foto: Marian van den Berge).

HAAL POLITICI NAAR DE KLAS

Jongeren hebben het langst te maken met de wetten en regels die nu op alle bestuurlijke niveaus worden genomen. Maak ze daar bewust van. Wanneer ze nu op weg worden geholpen om over de maatschappij mee te praten en te denken, kunnen ze als volwassenen gemakkelijker participeren. Nodig politieke jongerenorganisaties of stuur een Tweede Kamerlid een verzoek. Vergeet vooral niet gebruik te maken van de lokale politici die graag in gesprek gaan met jonge mensen. Kortom: laat leerlingen warm lopen voor politiek!

WVO-4-LEERLINGEN JANINE, LAURI EN EKE STELDEN ONDERSTAANDE VRAGEN AAN DE JONGE DEMOCRATEN.

Wat is uw taak bij de Jonge Democraten (JD)?

'Als landelijk Bestuurslid Organisatie & Scholing heb ik twee belangrijke taken. De eerste taak is de organisatie van de landelijke activiteiten: congressen, verenigingsweekenden en nog veel meer. De andere belangrijke taak is dat ik verantwoordelijk ben voor de ontwikkelingsmogelijkheden binnen onze vereniging, zoals het trainingsaanbod en coaching.'

Hoe kun je je bij de JD aansluiten?

'Het is de bedoeling dat iedereen zich makkelijk kan aansluiten, om zijn mening te uiten en dat er daadwerkelijk iets wordt ondernomen. Als je tussen de 14 en 27 jaar bent, hoef je om je aan te sluiten alleen een e-mail te sturen, een telefoontje te plegen of gewoon langs te komen; zo simpel is het.'

Wat houdt het in om bij de JD te horen?

'De Jonge Democraten zijn niet alleen maar bezig met politiek en debatteren, maar hebben ook regelmatig dagen waarop ze met z'n allen gezellige activiteiten doen.'

Kunt u een voorbeeld geven van acties die de JD heeft uitgevoerd?

'We dienen regelmatig moties in, zoals voor opheffing op het verbod van drugs. De Jonge Democraten wilden dat drugs legaal werden en hadden in Amsterdam een XTC-winkel geopend waar ze nepdrugs verkochten aan iedereen. Dit werd gedaan om te laten zien hoe een gereguleerde verkoop eruit ziet. De moederpartij D66 durfde niet voor de legaliteit van drugs te pleiten, en daarom proberen wij het via een burgerinitiatief.'

Wat kunnen jullie doen wanneer jullie het niet eens zijn met een politieke kwestie?

'Dan voeren we acties en dienen we moties in bij D66.'

In hoeverre heeft deze actie het doel bereikt?

'De Jonge Democraten kunnen hun ideeën over politieke kwesties en meningen indienen door moties bij D66. Die neemt dit heel serieus en neemt het zeker mee.'

Is het de bedoeling van deze vereniging om jongeren bij politieke kwesties te betrekken?

'Jazeker, het belangrijkste is dat de jongeren hun mening kunnen uiten en dat de Jonge Democraten daar met z'n allen iets aan kunnen doen.'

Zijn er nog andere politieke partijen met verenigingen speciaal voor jongeren?

'Ja, bijna elke politieke partij heeft een jongere politieke partij, die over de hele wereld contact met gelijkgestemde jongerenpartijen hebben.'

Zien jullie jezelf echt als een dochterpartij van D66 of toch meer als een zelfstandige partij?

'De Jonge Democraten zien zichzelf als een onafhankelijke partij. Ze bedenken hun eigen politieke kwesties en acties en voeren dan hun motie in bij D66, die er vervolgens mee verder gaat.' ♦

OPLOSSINGEN OM INTERNATIONAAL BETER TE SCOREN BIJ BURGERSCHAP

HOE NU VERDER?

Nederlandse scholieren scoren slecht op burgerschap, zo blijkt al jaren uit onderzoeken. Hoe is dat te veranderen? *M&P* pakt het meest recente rapport erbij en bekijkt oplossingen die door de overheid en wetenschap worden aangedragen. Ze komen niet altijd overeen, zo blijkt.

KARIN PEUSENS

Eind 2017 kwam een nieuw ICCS-rapport uit, waarin leerlingen uit 24 landen op het gebied van burgerschap werden vergeleken. De Nederlandse scholieren kwamen er bekaaid vanaf (zie kader). Dit kreeg veel aandacht in de media. Daarbij werd ook gewezen naar het vak maatschappijleer. Ten onrechte, zoals de voorzitter van Nederlandse Vereniging van Leraren Maatschappijleer (NVLM) Hans Teunissen in zijn column in *M&P* 2017 nr. 7 meldde, want de onderzoekspopulatie van 14-jarigen heeft dan nog geen maatschappijleer gehad. Dit is echter geen vrijbrief voor docenten maatschappijleer om zich bij de huidige situatie neer te leggen.

EIGEN MENING VORMEN

Het rapport zet namelijk ook vraagtekens bij de bijdrage van scholen en leraren aan burgerschapsvorming. Hoewel de meeste docenten zich bekwaam voelen om burgerschapsvaardigheden (zoals kritisch denken) bij leerlingen te bevorderen, achten ze zich vergeleken met andere landen minder capabel om inhoudelijke thema's met betrekking tot burgerschap (zoals de Grondwet) te onderwijzen. Bovendien beperken ze zich vaak tot bekende methoden en laten ze leerlingen bijvoorbeeld weinig in projecten of buiten de school werken. Verder valt op dat Nederlandse scholen relatief weinig democratische activiteiten als een leerlingenraad en debatten organiseren. Tegelijkertijd geven de leerlingen zelf aan ook weinig behoefte te hebben om hieraan deel te nemen. Tot slot rapporteren onze jongeren in vergelijking met leef-

tijdsgenoten in andere landen het minst open klimaat voor discussie. Ook voelen ze zich minder aangemoedigd om hun eigen mening te vormen.

Kortom, docenten en scholen doen (te) weinig aan burgerschap. Een pittige conclusie, maar volgens het rapport is het tij gelukkig te keren. Daarvoor zijn twee veranderingen nodig. Ten eerste moet het voor scholen duidelijker worden wat hun burgerschapsopdracht van de overheid is. Ten tweede moet er voor leraren en scholen meer ondersteuning komen bij de ontwikkeling en invoering van burgerschapsonderwijs. Concreet gezegd: er zijn meer lesmethoden en meet-instrumenten nodig. Daarnaast is ook meer kennis vereist over *wat in burgerschapsonderwijs werkt*.

KAMERBRIEF

Voor beide oplossingen is een actieve rol van de overheid nodig. Dat erkent ook onderwijsminister Arie Slob, die naar aanleiding van het ICCS-rapport een brief aan de Tweede Kamer heeft geschreven. Volgens de minister geeft de huidige wettelijke burgerschapsopdracht in het primair en voortgezet onderwijs te weinig richting. Daarom is een wetsvoorstel in ontwikkeling om de burgerschapsopdracht aan te scherpen. De inhoud van dit voorstel, dat waarschijnlijk dit voorjaar wordt gepresenteerd, is nog niet bekend. De kern ervan wordt, volgens de Kamerbrief, dat scholen 'op doelgerichte en samenhangende wijze burgerschapsonderwijs geven waarbij als uitgangspunten gelden: explicitering van de kennis, vaardigheden en houding ten aanzien van de basiswaarden van de democratische rechtsstaat, de mensen-

rechten, verbinding met de Nederlandse samenleving alsmede uit het bevorderen van een cultuur op scholen waarbinnen deze waarden en competenties actief tot uiting worden gebracht'.

Voor verbetering van het onderwijs, de tweede verandering, verwijst de minister scholen naar Nationaal Expertisecentrum Leerplanontwikkeling SLO. Via de website www.burgerschapindeschool.nl biedt SLO handreikingen voor de vormgeving van burgerschapsonderwijs. Ook wijst hij in zijn Kamerbrief op de Stichting School en Veiligheid voor de behandeling van maatschappelijk gevoelige onderwerpen in de klas.

CURRICULUMHERZIENING

Verder ondersteuning is echter gewenst, constateert de minister. Concrete voorstellen doet hij niet in zijn brief. Daarvoor wacht hij op de voorstellen van het onlangs gestarte Ontwikkelteam Burger-schap. Dit team houdt zich voor de curriculumherziening van het voortgezet onderwijs komend jaar bezig met nieuwe kerndoelen en eindtermen rond burgerschap. De NVLM heeft wel al een idee hoe dat nieuwe curriculum eruit moet zien. Teunissen: 'In het ideale curriculum van de toekomst is er een doorlopende leerlijn democratisch burgerschap. Maatschappijleer heeft daarin als zelfstandig vak een stevig positie'.

In de wetenschap kan het voorstel van een doorlopende leerlijn burgerschap op bijval rekenen. Al zijn er ook wetenschappers die er haken en ogen aan zien, zoals hoogleraar Gert Biesta - overigens spreekt hij liever over een 'coherent en doordacht vormingsaanbod', omdat onderwijs nu eenmaal 'geen lineair proces

is': 'Deels moet de leerling inderdaad worden gevormd: hij moet bijvoorbeeld kennismaken van de spelregels van de democratische rechtstaat en de waarden die daarbij in het geding zijn. Ook moet hij vaardigheden verwerven die bij het handelen volgens die regels horen. Je zou kunnen zeggen dat dat tot op zekere hoogte leerstof is die kan worden geleerd of verworven', aldus de onderwijspedagoog.

VERLANGEN EN ZELFBEPERKING

De vooraanstaand hoogleraar ziet echter nog iets anders dat *verzorgd* of *aangewakkerd* moet worden: 'Dat is het verlangen en de wil om democratisch te samenleven: een veel complexer proces. Deels omdat pedagogisch gezien het wekken van verlangen niet een leerproces is, maar op een ander niveau werkt. En deels omdat het democratisch leven en samenleven niet natuurlijk is, en volgens sommigen zelfs tegen-natuurlijk is. Democratie vraagt namelijk dat je de verlangens van jezelf of je eigen groep in *relatie plaatst* tot de verlangens van anderen, om vervolgens te zien welke van die wensen in welke mate collectief kunnen worden gerealiseerd. Democratie vraagt dus om een zekere zelfbeperking. Dat is überhaupt al lastig, maar misschien nog meer in deze maatschappij, die tegen iedereen lijkt te zeggen dat ze kunnen krijgen wat ze willen'.

In de visie van Biesta vraagt burgerschapsonderwijs naast kennis en vaardigheden - die al lastig zijn te verwerven - dus ook nog om begeleiding in zelfbeperking omwille van het gezamenlijke belang. Dat is volgens hem geen leerproces en geen lineair proces, maar wel heel belangrijk in het burgerschapsonderwijs. Ga daar als docent maar eens aanstaan.

Ondanks de soms tegenstrijdige geluiden vanuit de wetenschap en overheid is er toch al een beginpunt om de burgerschapsvorming te verbeteren. Hans Teunissen: 'Leraren maatschappijleer zouden nu al met hun collega's aardrijkskunde, geschiedenis, economie en wellicht ook Nederlands en levensbeschouwing om tafel kunnen gaan om te bedenken op welke manier democratisch burgerschap een meer prominente plek in het curriculum van de onderbouw op hun school kan krijgen'. Daar is inderdaad weinig tegenin te brengen. ♦

Karin Peusens is docent maatschappijleer op het Over Betuwe College in Elst.

ICCS 2017: 'Nederlandse scholieren hechten wel veel waarde aan het respecteren van het recht op een eigen mening' (foto: EU2016 NL)

ICCS 2017 SAMENGEVAT

International Civic and Citizenship Study 2017 is een internationaal vergelijkend vragenlijstonderzoek over de burgerschapscompetenties van leerlingen in het tweede leerjaar van het voortgezet onderwijs en is in 24 landen is afgenomen.

De burgerschapskennis van Nederlandse leerlingen ligt volgens het onderzoek rond het internationaal gemiddelde. Ten opzichte van de vorige meting in 2009 is deze kennis licht toegenomen. Het kennisniveau van Nederlandse scholieren is echter duidelijk lager dan dat van leerlingen in vergelijkbare landen, zoals Denemarken en België. Ook voor gedrag, houding en zelfgerapporteerde vaardigheden geldt dat Nederlandse scholieren minder hoog scoren dan leeftijdgenoten in de vergelijkbare landen. Zo zijn Nederlandse leerlingen minder positief over hun eigen vaardigheid om een mening over een omstreden maatschappelijk kwestie te onderbouwen. Aspecten van burgerschap, zoals gelijke rechten voor mannen en vrouwen, etnische minderheden en migranten, worden door Nederlandse leerlingen ook minder ondersteund. Wel hechten Nederlandse scholieren - meer dan in andere landen - veel waarde aan het respecteren van het recht op een eigen mening.

De verschillen tussen leerlingen worden deels verklaard doordat de prestaties van leerlingen tussen de onderwijssoorten verschillen. Leerlingen in het vwo hebben de meeste kennis en rapporteren de meest positieve attitudes. Ook is er een sterke samenhang met het opleidingsniveau van ouders en hebben meisjes iets meer kennis dan jongens. In vergelijking met omliggende landen is het verschil tussen leerlingen met en zonder een migratieachtergrond in Nederland kleiner.

Maak een lokale verkiezingskrant

Maak met de klas een eigen verkiezingskrant over onderwerpen die spelen in de gemeente. Zoek via Blendle onderwerpen in de (regionale) nieuwstitels en maak een eigen krant via de www.nieuwstool.nl. Op basis van bestaande onderwerpen schrijf je met de klas nieuwsberichten, opinieartikelen of columns over de lokale politiek.

Oprichting

Van je docent heb je vier weken kosteloos toegang gekregen tot Blendle

- Ga via www.Blendle.com op zoek naar jouw gemeente of buurgemeente in (regionale) kranten.
- Zoek drie berichten over onderwerpen waar politieke partijen zich uitspreken in jouw (buur)gemeente. Noteer de onderwerpen hieronder.

Onderwerp	Naam nieuwstitel	Titel bericht	Naam auteur	Datum
1				
2				
3				

- Kies één onderwerp en schrijf daarover een artikel met daarin jouw mening.
- Plaats je artikel in de krant, die je met de klas maakt via de www.nieuwstool.nl.
- Lukt het om een passende foto bij het artikel te plaatsen?

WAT WEET JIJ VAN GEMEENTE POLITIEK?

1.

Als je 18 bent, mag je stemmen. Maar vanaf wanneer mag je raadslid worden?

- a Vanaf 16 jaar
- b Vanaf 18 jaar
- c Vanaf 21 jaar

2.

Hoe lang mag iemand in de gemeenteraad zitten?

- a Onbepakt
- b 12 jaar
- c 8 jaar

3.

De gemeente gaat onder andere over...

- a ...de hoogte van het minimumloon.
- b ...de sluitingstijden van cafés.
- c ...de maximumsnelheid op de snelweg.

WIST JE DAT..?

Voor een zetel in een gemeenteraad zijn soms maar een paar honderd stemmen nodig. Veel minder dan in de Tweede Kamer. Jouw stem telt bij de gemeenteraadsverkiezingen dus zwaarder dan bij de Tweede Kamerverkiezingen.

4.

Hoeveel leden heeft de gemeenteraad?

- a Iedere gemeenteraad heeft 25 leden.
- b Dat hangt af van het aantal inwoners van de gemeente.
- c Dat hangt af van het aantal politieke partijen in de gemeente.

5.

Raisa is 18 jaar en woont in Ede. Ze heeft de Russische nationaliteit. Mag Raisa stemmen voor de gemeenteraad van Ede?

- a Nee, daar moet je Nederlander voor zijn.
- b Nee, want daar moet je Nederlander of EU-burger voor zijn.
- c Ja, maar alleen als ze al minstens 5 jaar legaal in Nederland woont.

6.

De wethouder wil het park veranderen in een golfterrein. De gemeenteraad is tegen. Wat nu?

- a De raad legt het plan voor aan de minister voor Klimaat.
- b De raad legt het plan voor aan de rechter.
- c De raad stemt erover. Als de meerderheid tegen is, gaat het plan niet door.

7.

Kun je iemand anders voor je laten stemmen?

- a Ja, dat heet stemmen bij volmacht.
- b Ja, dat heet blanco stemmen.
- c Nee, stemmen is strikt persoonlijk.

8.

Mag je als dakloze ook stemmen?

- a Ja, als je minstens twee jaar geregistreerd staat als dakloze.
- b Ja, als je ingeschreven bent in de Gemeentelijke Basisadministratie.
- c Nee, daklozen hebben geen adres en dus geen stemrecht.

9.

Wat is geen taak van de gemeenteraad?

- a Nieuwe wethouders benoemen.
- b De gemeente besturen en het beleid uitvoeren.
- c Controleren of de wethouders doen wat ze beloofd hebben.

10.

Bonaire, Sint Eustatius en Saba zijn eilanden in de Caribische Zee die bij Nederland horen. Worden daar op 21 maart 2018 ook verkiezingen gehouden?

- a Ja, want op deze eilanden zijn er ook gemeenten.
- b Nee, deze eilanden hebben geen eigen bestuur.
- c Nee, deze eilanden hebben 'eilandsraden'. De verkiezingen daar zijn op dezelfde dag als die van de Provinciale Staten.

Antwoorden:
1B / 2A / 3B / 4B / 5C
6C / 7A / 8B / 9B / 10C

WAT VERDIENT EEN RAADSLID?

Raadsleden krijgen voor hun werkzaamheden een vergoeding. De hoogte hangt af van het aantal inwoners dat de gemeente heeft.

- tot 8.000 inwoners: € 250 p/m
- rond de 50.000 inwoners: ± € 1.250 p/m
- meer dan 100.000 inwoners: ± € 1.650 p/m
- meer dan 375.000 inwoners: ± € 2.350 p/m

HOEVEEL TIJD BEN JE ER PER WEEK MEE KWIJT?

Gemiddeld besteden raadsleden per week 15,9 uur aan het raadswerk. Maar in de grootste gemeenten kost het raadswerk bijna evenveel tijd als een hele baan.

15,9
UUR

POLARISATIE

HOE HOUD JE DE BOEL BIJ ELKAAR?

Tijdens verkiezingscampagnes ligt polarisatie op de loer. Hoe ga je hier als docent mee om? Recensent Koen Vossen stuitte op twee handige boeken van Bert Brandsma.

KOEN VOSSSEN

Houd je de boel bij elkaar door bruggen te bouwen? Door het aangaan van een (interreligieuze) dialoog over de verschillen en overeenkomsten tussen (botsende) identiteiten? Als het aan Bert Brandsma ligt is dat, in tijden waar sociale samenhang zoek is, mosterd na de maaltijd. Over de komst van de islam in Nederland en de verbondenheidsvraag schreef hij twee boeken: *De hel, dat is de ander*, over de identiteit van moslims en niet-moslims, en *Polarisatie*, waarin hij de dynamiek van het wij-zijdenken blootlegt.

In *De hel, dat is de ander* laat Brandsma zien dat over identiteitskwesties genuanceerd en gepast kan worden gedacht. Hij maakt zich zorgen over het vijandelijke denken van beide groepen en wil zelf niet in het kamp van niet-moslims worden geplaatst. Daarom introduceert hij de concepten *homo islamicus* en *homo secularis* en werkt deze uit zonder in absolutisme en relativisme te vallen.

HOMO ISLAMICUS

De *homo islamicus* is een religieus en Arabischstalige mens die doordrongen is van plichtsbesef en waarachtigheid. Bijna alle landen waar de *homo islamicus* vandaan komt zijn gedekoloniseerd. Dit tekent, volgens Brandsma, de verhouding waarin de *homo islamicus* is gevormd. Ze zijn alles behalve de winnaar op het wereldtoneel. Ondanks het gegeven dat er binnen de islam geen (institutionele) monopolie op kennis is, heerst er wel een spook van de pure islam. Brandsma omschrijft dit als de woestijnislam uit het Midden-Oosten. Deze vorm legt een verplichting op alle moslims. Dit leidt voor de moslims in Europa voor loyaliteitsconflicten, aangezien zij zich ook met de westerse moderniteit zien geconfronteerd. In Europa staat de *homo islamicus* tegenover de Renaissancemens, de *homo secularis*, een menssoort die denkt in termen als rechten en waarheid. Hierin zit de spanning tussen deze twee menssoorten. De een denkt in termen van waarheid (godslastering moet kunnen) en de ander denkt in de vorm van waarachtigheid (hoe leef je een gelovig en goed leven?). Twijfel wordt gezien als ongeloof en oppervlakkigheid en het belijden van het geloof aan de andere

kant als onderdrukking. Hier is de dynamiek van wij-zijdenken duidelijk. In het tweede boek van Brandsma, *Polarisatie*, biedt hij een oplossingsgericht denkkader tegen dit wij-zijdenken.

MIDDENGROEP

Brandsma gelooft niet in een identiteit die vaststaat. Hij ziet de menselijke identiteit, en daarmee de aard van conflicten, als ontstaan door verlangen. Ieder mens verlangt naar de zelfde (im)materiële waarden. Door de schaarste daarvan ontstaan de conflicten. Door dit mensbeeld is een oplossing mogelijk, anders krijgt Samuel Huntington toch gelijk met zijn botsing van beschavingen. Het wij-zijdenken is volgens Brandsma niet op te lossen door een dialoog met de opinieleiders over identiteiten tijdens het hevigste moment van polarisatie, maar wel door een gesprek over de behoeften met de zwijgende middengroep. De gespreksleider moet daarin niet boven de groepen staan, maar vragen naar de ervaringen van beide groepen. Als dat niet gebeurt bestaat de kans dat hij wordt gezien als aanhanger van de tegenpartij. Naast deze praktische kernpunten biedt dit boek ook een uitgebreid inzicht in de tijdslijn van polarisatie en conflict, aangevuld met ervaringen van Brandsma als conflictbemiddelaar.

De docent moet in tijden van polarisatie nooit beginnen met moraliseren en gesprekken over identiteiten. Wanneer er daadwerkelijk sprake van polarisatie is, is dit juist voeding voor het vuur. Bespreek samen met de groep waar behoefte aan is en zoek die gemeenschappelijke factor. Naast deze pedagogische verrijking biedt Brandsma ons ook didactisch materiaal. Op de website polarisatie.nl staat een conceptueel model over de vijf essentiële rollen van polarisatie en een tijdslijn met fasen van het polarisatieproces. Deze modellen zijn een aanvulling op de analyse van maatschappelijke vraagstukken. ♦

Bert Brandsma, DE HEL, DAT IS DE ANDER. HET VERSCHIL IN DENKEN VAN MOSLIMS EN NIET-MOSLIMS, *BB in Media, Schoonrewoerd*, 2016, 124 bladzijden / POLARISATIE. INZICHT IN DE DYNAMIEK VAN WIJ-ZIJ DENKEN, *BB in Media, Schoonrewoerd*, 2016, 124 bladzijden.

RECENSIES

VERANDERENDE POLITIEK

De maatschappij in en buiten Nederland ondergaat ingrijpende veranderingen. Nieuwe machten komen op, traditionele machtsposities brokkelen af en nieuwe stromingen, bewegingen en ideeën spelen een steeds belangrijker rol.

Voornoemde veranderingen geven soms aanleiding tot het stellen van nieuwe vragen. In het eerste deel van *Politologie en de veranderende politiek* wordt een aantal belangrijke thema's behandeld als het politicologische kernbegrip macht, de ontwikkelingen op het terrein van de sociale ongelijkheid, het groeiend belang van de collectieve identiteit en nationalistische gevoelens, de toekomst van de verzorgingsstaat en de consensusdemocratie. In het tweede deel gaat het om de rol van burgers, groepen en organisaties in de hedendaagse politiek. Het gaat om politiek gedrag en de opvattingen van burgers en hun veranderde partijvoorkeuren en de wijze waarop partijen hiermee omgaan. Het gaat over het toenemend belang van belangengroepen en de macht van de media in de huidige politiek. Een kenmerk van deze bundel inleiding in de politicologie is dat er vanuit een sterk vergelijkend en vaak ook historisch karakter naar de politiek wordt gekeken. Hoewel in eerste instantie bedoeld voor studenten politicologie, is het een handzame bron voor docenten maatschappijwetenschappen. Het hoofdstuk over sociale en politieke ongelijkheid van Marcel Maussen en Armen Hakhverdian biedt relevante en recente informatie om de lessen over het kernconcept sociale ongelijkheid te actualiseren. Zo zijn er meer onderwerpen uit het maatschappijwetenschappenprogramma: macht, natiestaat en verzorgingsstaat die aan bod komen. LM

Philip van Praag (redactie) e.a., POLITOLOGIE EN DE VERANDERENDE POLITIEK, Amsterdam University Press, 2017, 244 bladzijden. Dit boek is een herziening van de in 2006 verschenen bundel Politologie, basisthema's en Nederlandse politiek, onder redactie van Uwe Becker en Philip van Praag.

DIFFERENTIËREN

De verbinding tussen zinnen en betekenisvol onderwijs. Waarom is differentiëren noodzakelijk?

Differentiëren staat hoog op de agenda in scholen voor voortgezet onderwijs. *Maatwerk*, het passend maken van onderwijs, gepersonaliseerd leren, is de trend. De auteur van dit boek geeft antwoord op de vraag waarom differentiëren eigenlijk noodzakelijk is en geeft vervolgens handvatten, voorbeelden en toepassingsmogelijkheden om differentiatie vorm te geven. De duiding *small, medium en large* geeft de varianten aan in schaal waarbinnen differentiatie kan plaatsvinden. *Small differentiëren*: kleinschalig binnen de eigen les, waarbij het differentiëren vooral gebeurt op het proces en minder op inhoud en product. Leerlingen doen min of meer hetzelfde in een les maar in een verschillend tempo en met meer of minder hulp van de docent. *Medium differentiëren*: hierbij wordt het klassenmanagement complexer. Het onderwijs wordt niet alleen leerstofgericht maar richt zich ook steeds meer op het leerproces. Leerlingen kunnen op verschillende manieren leren en aan de leerstof werken. Het onderwijs gaat niet meer *per les* maar in les- of leertrajecten. *Large differentiëren*: hierbij maakt differentiëren onderdeel uit van een totale schoolontwikkeling. Het onderwijsprogramma wordt nog meer op maat aangeboden en overstijgt de lessen in de klas. De organisatie krijgt andere vormen wat betreft groepsvorming, rooster en de rol van het team. En de regie van het onderwijs verandert. Ook ouders en leerlingen gaan zich naast het team eigenaar van het onderwijs voelen. De Loor wil in dit boek praktische handvatten geven maar wijst er in de inleiding tevens op dat het vraagstuk van differentiëren niet kan worden verengd tot een klassenmanagementprobleem dat met een aantal didactische tools is op te lossen. Nadrukkelijk wil hij de link leggen met *onderwijzen en opvoeden*. Onderwijs moet zowel zinvol als betekenisvol zijn. LM

Otto de Loor, DIFFERENTIËREN: SMALL, MEDIUM EN LARGE, Uitgeverij SWP, Amsterdam, 2017, 191 bladzijden.

SCHOKKEND (?)

Een liegende minister moet vertrekken, maar hoe ga je om met vage waarheden en waarachtige vaagheden?

Explosief materiaal. Dat is de enige manier waarop je het boek *Samenzwering* van journalist Luke Harding kunt omschrijven. Explosief, maar vooralsonder consequenties. Als voormalig Moskou-correspondent kent Harding de mores van de Russische staat en die van de Russische inlichtingendiensten in het bijzonder. De vermeende leugens van Donald Trump liggen onder een vergrootglas, maar volgens Harding was liegen 'in de ogen van Poetin een KGB-tactiek'. Harding: 'Westerse politici logen natuurlijk ook wel eens. Maar in Rusland hadden leugen en bedrog een lange voorgeschiedenis, die terugging tot de tsarentijd en de Potemkindorpen die voor Catherine de Grote werden gebouwd. (...) En volgens Lenin was de waarheid ondergeschikt aan de klassenstrijd'. In dit relaas over de liegende Russische staat zit zeker een kern van waarheid, maar als docent moet je er voor waken om de Russische staat - of nog erger, de Russen - per definitie als onbetrouwbare sujetten neer te zetten. Zo simpel is het nu eenmaal niet. Dat de Russische inlichtingendiensten zich op allerlei manieren goed laten informeren, staat vast. Je vraagt je tijdens het lezen dan ook af wat iemand als Michael Flynn bezielde om onder meer geld van televisiezender RT aan te nemen, of waarom Trump samenwerkte met Paul Manafort, die een omstrede rol speelde in de verkiezingscampagnes van de inmiddels verdreven Oekraïense president Viktor Janoekovitsj. Zo kan nog wel even worden doorgegaan. De kracht van dit boek zit vooral in de context die de auteur schetst. Dit reikt verder dan de vrijwel wekelijkse nieuwsberichten over Russische sporen, geassocieerde memo's en de waarheid (en een lange reeks onwaarheden) als politiek wapen. IP

Luke Harding, SAMENZWERING, Nieuw Amsterdam, Amsterdam, 2017, 283 bladzijden

PROFIELWERKSTUKWEDSTRIJD 2018

Ook dit schooljaar gaan we op zoek naar het beste profielwerkstuk maatschappijwetenschappen (havo/vwo) waarin leerlingen zich van hun beste kant laten zien. Een vakkundige jury zal de werkstukken beoordelen. De profielwerkstukwedstrijd is de mogelijkheid voor sociale wetenschappers in spé om zich te presenteren. Stuur de werkstukken met ingevuld inschrijfformulier in voor 1 april. Meer informatie vindt u op www.nvlm.nl/werkstuk.

EXAMENBESPREKINGEN

De data en tijdstippen voor de examenbesprekingen zijn bekend. Alle besprekingen vinden plaats in Utrecht. U kunt zich voor een of meerdere besprekingen aanmelden bij riemberbouwmeester@nvlm.nl. Geef in uw mail aan voor welke bespreking u komt.

- Vmbo-gl/tl: maandag 28 mei, van 15.30 tot 17.15 uur
- Havo (regulier en pilot): dinsdag 29 mei, van 15.30 tot 17.15 uur
- Vwo (regulier en pilot): woensdag 23 mei, van 15:30 uur tot 17.15 uur

SAMENSTELLING BESTUUR

Tijdens de ALV trad Ingrid Faas af als bestuurslid. Ingrid maakte 12 jaar deel uit van het bestuur en heeft veel voor de NVLM gedaan. Haar meest omvangrijke taak sprong ook voor de leden het meest in het oog: de ledenadministratie. Maar ook op allerlei andere terreinen leverde ze een grote bijdrage. Zonder Ingrid hadden bijvoorbeeld de examenbundels het licht niet gezien. Gelukkig blijft het bestuur wel op sterkte: Riemer Bouwmeester, Niels Dekker, Aukje Schrijver en Hans Teunissen werden herkozen, Coen Gelinck en Thomas Klijnstra werden gekozen als nieuwe bestuursleden. U vindt de actuele bestuursamenstelling op www.nvlm.nl.

MBO-DOCENTEN BURGERSCHAP GEZOCHT

Het bestuur wordt regelmatig gevraagd om mee te denken over de vormgeving van het burgerschapsonderwijs in het mbo. Ook laten wij niet na om onszelf aan de relevante gesprekstafels - van bijvoorbeeld MBO Raad en het Ministerie van OCW - te melden. Om die gesprekken een extra impuls te kunnen geven zoekt het bestuur docenten maatschappijleer die burgerschap in het mbo geven. Een netwerk van docenten die aan dit profiel voldoen kan van en met elkaar leren en laten zien wat er gebeurt als je burgerschapsonderwijs laat geven door bevoegde docenten met kennis van zaken. Herkent u zich in dit profiel en wilt u aan deze opdracht meewerken, stuur dan een mailtje aan aukjeschrijver@nvlm.nl.

Coen Gelinck | www.nvlm.nl

HERINNERING AAN 'T HAAGSCHE

Denkend aan de Docentendag zie ik vele docenten traag langs oneindige informatiestands gaan, rijen ondenkbaar ijverige collega's als trouwe bezoekers bij elkander staan; en in de geweldige ruimte verzonken de ProDemos'ers verspreid door het pand, uitgeverijen, vrijwilligers, betrokken collega's, jong en oud in een grootsch verband; de sfeer is er goed en de kennis wordt er grondig door vele deskundige sprekers verwoord, en in alle gewesten wordt de stem van Joris Luyendijk met zijn eeuwige scherpte gewaardeerd en gehoord.

Hans Teunissen

Jasper Diekema

EEN BIJZONDERE LES

PARLEMENTARIËR

Half februari gaf CDA-Tweede Kamerlid Michel Rog tijdens maatschappijleer een gastles over politiek aan twintig vmbo-basis- en -kaderleerlingen van het Stanislascollege Krakeelpolderweg in Delft. De insteek van de gastles was een inkijkje te geven in het leven van een Tweede Kamerlid en iets over politiek te vertellen.

Rog startte zijn gastles met een korte introductie van hemzelf. Snel werd duidelijk dat hij de leerlingen wist te boeien. Aandachtig luisterde ze naar zijn verhaal over wetten maken, de taken van en zijn belevenissen in de Tweede Kamer. Het was duidelijk te merken dat Rog ervaring als docent had en goed aanvoelde welke doelgroep hij moest bedienen. Druk gebarend kwam hij met voorbeelden over wat hij als politicus doet en betrok hij de leerlingen actief bij de les door veel vragen te stellen.

De leerlingen stelden zelf ook veel vragen en deden enthousiast mee met de les. Zo werd er gevraagd welke wetten hij had gemaakt. Rog antwoorde daarop dat hij bijvoorbeeld een wet had voorgesteld die voor minder landelijke toetsen zou zorgen. Het viel Rog op hoeveel de leerlingen al wisten en hoe goed ze op de hoogte waren van de actualiteit.

Ik probeer elk jaar een aantal Tweede Kamerleden uit te nodigen om een gastles te komen geven. Gastlessen maken het thema politiek tastbaar en levend voor de leerlingen. Vaak zijn ze minder geïnteresseerd in het thema en zorgt een bekend of aansprekend Kamerlid ervoor dat leerlingen geïnteresseerd raken. Rog is een goed voorbeeld van een Kamerlid dat misschien bij vmbo-leerlingen niet super bekend is, maar wel aanspreekt door zijn manier van lesgeven.

Het valt mij ook telkens weer op dat de leerlingen veel meer weten dan ze soms tijdens mijn eigen lessen laten blijken. Ik ben er ook van overtuigd dat het inzetten van gastdocenten een goede manier is om leerlingen geïnteresseerd te krijgen in een bepaald onderwerp. Leerlingen zijn gevoelig voor 'weer eens even wat anders'. ♦

Jasper Diekema is docent maatschappijleer op het Stanislascollege Krakeelpolderweg in Delft

MAATSCHAPPIJ & POLITIEK

is een uitgave van ProDemos, Huis voor democratie en rechtsstaat. Hierin zijn tevens opgenomen de mededelingen van de NVLM. De redactieleden zijn in hun journalistieke werkzaamheden onafhankelijk.

REDACTIE

Ivo Pertjys
hoofd-
redacteurBas
BanningMarian
van den
BergeWolter
BlankertVincent
de GeusLieke
MeijsJanine
Middelkoop

COLUMNIST

Stef
van der
LindenKoen
Vossen

RECENSENT

EINDREDACTIE Maarten Cras

ART DIRECTION Jenny Kan | jenniness.com

OPMAAK Lidewij Spitshuis | lidewij.net

OMSLAGFOTO

Oproep om te stemmen (foto: © Jules Carati Photography / Nationale Beeldbank)

DRUK EDG Media

UITGEVER ProDemos

REDACTIESECRETARIAAT

ProDemos, Hofweg 1H
2511 AA Den Haag
telefoon: 070 757 02 00
e-mail: m&p@prodemos.nl
www.maatschappijenpolitiek.nl

ABONNEMENTSPRIJZEN M&P

Zie www.maatschappijenpolitiek.nl

NIEUWE ABONNEMENTEN

Nieuwe abonnementen kunnen op elk gewenst tijdstip ingaan. Afhankelijk van de ingangsdatum wordt een evenredig gedeelte van de prijs van een jaarabonnement in rekening gebracht. Meld u aan via www.maatschappijenpolitiek.nl/abbonnementen.

Abonnees kunnen adreswijzigingen doorgeven door een e-mail te sturen aan m&p@edg.nl.

AUTEURSRECHT

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd zonder voorafgaande toestemming van de redactie met uitzondering van de tekst van het leerlingenmateriaal, indien dit geschiedt zonder winsttoegmerk. In alle gevallen dient de bron duidelijk te worden vermeld.

ADVERTENTIES

Zie www.maatschappijenpolitiek.nl.
Of op aanvraag bij de uitgever,
telefoon: 070 757 02 00
e-mail: m&p@prodemos.nl

KOPIJ EN MEDEDELINGEN

Bijdragen naar het redactiesecretariaat.

Als je niet stemt, mag je ook niet klagen

Eens

Oneens

Kies maatschappijkunde!

Het vak dat je helpt je mening te onderbouwen